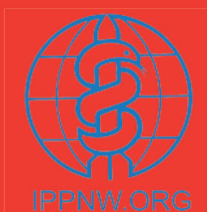

NIEUWSBRIEF

NVMP-ARTSEN VOOR VREDE

**Lezing Hiroshima-herdenking
op 06-08-2025 in Groningen**

NVMP
Artsen voor vrede

Uitgave van NVMP-Arsten voor vrede.

Verschijnt 2 keer per jaar

Colofon**Redactie**

M. Bakker
L. van Bergen (hoofdredacteur)
E.C. Mudde
M. Tyssen
W.J.E. Verheggen (eindredacteur)
B. Sweerts (corrector)

Redactie-adres

Postbus 199, 4190 CD Geldermalsen,
telefoon: 06-42009559, e-mail: office@nvmp.org
Internet: www.nvmp.org
Hier kunt u ook vorige nummers van de
Nieuwsbrief bekijken.

Vormgeving / druk

Equipe, Heerenveen
SMG Groep

Kopijsluiting

Inleveren kopij voor 15 mei 2026.

Bureau

Voor NVMP: Postbus 199,
4190 CD Geldermalsen,
telefoon: 06-42009559, e-mail: office@nvmp.org

Contributies

Leden betalen vanaf €180,-/jaar
(www.nvmp.org/word-lid/)
Opzegging lidmaatschap uiterlijk 1 december.
Begunstigers dragen bij naar vermogen
(www.nvmp.org/begunstigers/)
Vrienden: www.nvmp.org/doneren/
IBAN NVMP: NL36TRIO0379714329

Copyright

Overnemen van artikelen uit de Nieuwsbrief is
toegestaan met vermelding van de bron.

Bij de voorplaat

Kraanvogels bij de Hiroshima-herdenking 2025
in Groningen

Voor u ligt het winternummer van de Nieuwsbrief van de NVMP. Het oude jaar gaat voorbij. In oorlogstijd neemt het oude jaar veel meer mee dan in vreedstijd mogelijk is, zegt ergens Andrej Koerkov. Het oude jaar verwijst fabrieken, boerderijen, museums, theaters en ziekenhuizen naar de geschiedenis. Maar over veerkracht gesproken: Koerkov ontdekte ook een nieuwe rol van bijvoorbeeld Istanbul.

Istanbul is een ontmoetingsplek geworden voor versplinterde Oekraïense families. Duizenden Oekraïense vluchtelingen vanuit de hele wereld reizen regelmatig daarnaartoe, het is gemakkelijk te bereiken vanuit Rusland en de bezette gebieden van Oekraïne. Honderden bussen vanuit Georgië, vele vluchten vanuit Sotsji. Ook Krimtarten die van Rusland niet mogen terugkeren naar het schiereiland reizen erheen om hun verwanten uit de geannexeerde Krim te ontmoeten.

Ondanks of dankzij de onrust door de toegenomen militarisering, dreiging door drones en sabotage, dringende adviezen een noodpakket aan te schaffen, het zetten van de eerste stappen naar een dienstplicht en onnoemelijk veel geweld, brengen bestuur, redactie en columnisten u een informatief en inspirerend nummer. U treft enkele artikelen die teruggrijpen op onze voorgeschiedenis. Christien Mudde, onthutst over de humanitaire toestand in Gaza, schrijft dit keer niet over muziek maar, naar aanleiding van de film Holod 33, over die andere gewelddadige

periode in Oekraïne, de Holodomor, in de jaren dertig van de vorige eeuw. Marc Cosyns uit in zijn column zijn zorg over de toegenomen militarisering en Bert Keizer reflecteert over Albert Schweitzer en koloniale ethiek. Leo van Bergen refereert aan de Frans-Duitse oorlog, 1870-1871, toen de arts Hermanides zich meldde bij het Nederlandse Rode Kruis en hoe zijn ervaringen op het slagveld de vonk van zijn preventieve antimilitarisme deden opvlammen.

Van Bergen recenseert tevens het boek *Arsten die moorden*. Een belangrijk onderwerp, helaas slordig uitgewerkt. Daarnaast zijn toespraken bij de Hiroshima-herdenking in Groningen en bij de opening van de Dienstweiger-tentoonstelling. Hans van IJerson stelt de Defensie-enquête onder zeventienjarigen aan de orde en recenseert *Vrede, wat het is en waarom het kan* van Rolien Sasse (PAX). Daarnaast is ook het verslag van het drukbezochte en inspirerende symposium *Hoe beïnvloeden democratie, kernwapens en klimaatverandering elkaar?* van 22 november van zijn hand. Wil Verheggen haalt de geschiedenis van de polemologie aan en hoe geen enkele wapenwedloop een oorlog heeft voorkomen. Verder heeft de uitreiking van de Nobelprijs voor de Vrede 2025 aan Maria Corina Machado zijn aandacht.

Kortom: een afwisselende en goed gevulde nieuwsbrief. Prettige Kerstdagen en een vredig 2026.

Mimi Tyssen

Inhoud

Woord van het bestuur	3	Opening van de tentoonstelling Dienstweigeraars en deserteurs in Hitlers Derde Rijk	19
Nieuw NVMP-bestuurslid Jona Walk stelt zich voor	4	De roode kruisvlag en de witte vaan	22
Wereldcongres IPPNW 2-4 oktober 2025	5	Arsten die moorden	24
Over de ethiek van Albert Schweitzer	7	Nobelprijs voor de vrede	25
'Si vis pacem, para bellum?!?!'	9	Samenvattingen artikelen in <i>Medicine, Conflict and Survival</i> 2025, nrs. 1 en 2	26
Column	11	Boekrecensie: <i>Vrede, wat het is en waarom het kan</i>	28
Holod 33. Een film over de hongers- nood in Oekraïne in de jaren dertig..	12	Verslag NVMP-symposium Hoe be- ïnvloeden democratie, kernwapens en klimaatverandering elkaar?	29
Lezing Hiroshima-herdenking op 06-08-2025 in Groningen	14		
Boekbespreking: <i>Vrede als daad</i>	16		
Defensie-enquête onder 17-jarigen ..	18		

Woord van het bestuur

Dirk Hoogenkamp

Namens de NVMP heb ik de afgelopen tijd heel wat buitenland mogen zien. Zo vertrok ik in september met geneeskundestudenten en jonge artsen op de fiets van Hiroshima naar Nagasaki, waar het wereldcongres van onze koepelorganisatie IPPNW werd gehouden.

We bezochten het vredesmuseum van Usa, de plaats waar veel kamikazepiloten werden opgeleid in de Tweede Wereldoorlog. Ze werden gedwongen zich vrijwillig op te geven. Familie mochten ze niets vertellen, in plaats daarvan werd van hen verwacht een dagboek bij te houden zodat de moeders iets ter nagedachtenis konden krijgen. En in Nagasaki ontmoetten we overlevenden van de atoombom. Het is heel bijzonder om uit eerste hand van hen te horen wat zij hebben meemaakt en waarom onze inzet voor een kernwapenvrije wereld van levensbelang is. Ook speciaal omdat, gezien de

gemiddelde leeftijd, er steeds minder overlevenden zijn die hun verhaal nog kunnen delen. Zo kwam het besef: dit overkwam kinderen. Seiichiro Mise was zo'n kind, hij vertelde hoe hij in de zwarte regen van de *fall out* moest helpen de vele lijken te cremen op zijn schoolplein. Toen de scholen weer begonnen, moesten de kinderen eerst de botresten weer opgraven, omdat ze te ondiep lagen en weer tevoorschijn kwamen.

Deelnemers aan de IPPNW Bike-Tour Nagasaki

Opnieuw staat de jeugd een loodzwaar lot te wachten. Zij hebben er niet om gevraagd en het zeker niet verdiend. Deze zomer was Den Haag het toneel van de Navo-top en hebben we kunnen horen wat daar de oudere mannen en ook wat vrouwen besloten: 3,5% van de economie naar oorlogsvoorbereidingen. Ik zeg bewust niet defensie, omdat secretaris-generaal Rutte zelf voorspelt dat er binnen vijf jaar oorlog is in ons deeltje van de wereld.

In Berlijn, waar ik nu dit stuk schrijf, heb ik kunnen proeven hoe de jeugd

dit ervaart, of althans een deel van hen. Ik ben hier op uitnodiging van de Duitse studenten van de IPPNW die hier hun landelijke vergadering hebben. Onderdeel daarvan was dat wij naar het *Anti-Kriegs-Museum* gingen. Dit is een museum dat werd opgericht door Ernst Friedrich, de auteur van *Krieg dem Kriege* (Oorlog aan den oorlog, 1924), dat door nazi's in 1933 werd gesloten en pas in 1982 werd heropend. Maar het is meer dan een museum, zo biedt het ook juridisch advies aan dienstweigeraars en de meeste vragen van de studenten gingen over het nu, over de heractivering van de nooit afgesloten dienstplicht. De Duitse situatie lijkt op de Nederlandse, maar de ontwikkelingen zijn in Duitsland al iets verder. Hier is bijvoorbeeld de enquête (verstuurd aan bouwjaar 2008) verplicht voor jongens om in te vullen. Een vergelijkbare vragenlijst is recent verstuurd aan Nederlandse jongeren, voorlopig is antwoorden vrijwillig. Volgende stappen, met steeds meer dwang, liggen al op de plank in zowel Duitsland als Nederland.

Ook wordt hier de militarisering van het gezondheidsapparaat met argwaan gevolgd. Met militarisering wordt bedoeld dat de samenleving in dienst wordt gesteld van het leger. De Europese Navo-landen zijn aan het omschakelen van het voorkomen van conflicten naar het zich voorbereiden op oorlog. In de Duitse overheidsdocumenten heet het dat defensie *kaltstartfähig* moet zijn: geen tijd om op te warmen en voor te bereiden zoals bij buitenlandse missies van de afgelopen decennia. In Nederland zijn zulke documenten nog niet openbaar, maar wij weten wel dat er al een steeds nauwere militair-civiele samenwerking ontstaat. Van artsen wordt door Defensie gevraagd wat zij kunnen doen voor het leger. Dat is het omgekeerde van de normale situatie. In andere crisissituaties is het namelijk het leger dat de hulpdiensten ondersteunt, denk aan een overstroming.

Er zitten grote gevaren aan het omkeren van de verhoudingen. De bewapening van Europa komt voort uit het idee dat conflicten alleen met (het

Vervolg op pagina 4

Deelnemers aan de IPPNW Bike-Tour Nagasaki

dreigen met) geweld af te wenden zijn. Het lijkt me duidelijk dat dit pad een groter risico op oorlog heeft dan het pad van samenwerking.

Dit is nu een cruciaal moment om onze medische beroepsnormen te bewaken. Een onderdeel van militarisering is dat het gezondheidsapparaat in dienst van het leger wordt gesteld, zoals ik hierboven schreef. Maar niet alleen de rollen zullen omdraaien, ook de triage draait in een militaristische samenleving om. Nu geven we prioriteit aan de patiënten die het allerziekst zijn of het zwaarst gewond, voor hen telt immers ieder moment. In een gezondheidszorg die ondergeschikt aan het leger is gemaakt, draait dit om. Prioriteit gaat naar wie het snelst weer naar het front kan, voor zwaargewonden zijn er geen tijd en middelen. En dat brengt me tot een andere manier waarop de militarisering de gezondheidszorg bedreigt: *resources* voor de zorg (geld, middelen, personeel) worden overgeheveld van de zorg naar defensie. Bijna alle partijen in de Tweede Kamer willen de extra 19 miljard euro per jaar in 2035 bekostigen door geld weg te halen bij

de zorg. (Overigens totaal bizarre ideeën, zoals dat er 5 miljard op te halen valt door te benchmarken in de nu al uitgeknepen ouderenzorg).

Op dit punt kan je je afvragen of er bij de afgelopen verkiezingen voor de Tweede Kamer wel wat te kiezen viel. Ongeacht welk kabinet we krijgen, de militarisering zal zich waarschijnlijk voortzetten. Zien we hier een democratisch gebrek?

Ons afgelopen symposium heeft hopelijk een antwoord op die vraag geboden (bij het schrijven van dit stuk, lag dit nog enkele weken in de toekomst). We lichten een onderwerp uit dat de kern van ons werk vormt, namelijk kernwapens, en vragen ons af: hoe democratisch zijn de kernwapens in Volkel? In hoeverre wordt beleid gevoed door wetenschap? En welke overlap is er met de klimaatcrisis? We hebben hiervoor geweldige sprekers uit binnen- en buitenland, maar wij willen graag ook van u horen. Hopelijk kijkt u geïnspireerd terug op een geslaagd symposium als u dit leest. Want er is werk te doen! ☘

Nieuw NVMP-bestuurslid Jona Walk stelt zich voor

De NVMP is voor mij een onmisbaar geluid voor vrede in een (medische) maatschappij waar bewapening en militarisering normaal dreigen te worden.

Ik ben opgegroeid in Amerika en in 2001 zag ik hoe manipulatieve retoriek en soms regelrechte leugens werden gebruikt om de populatie te overtuigen zinloze oorlogen te steunen. Sinds die tijd ben ik geïnteresseerd in vraagstukken rond vrede en ontwapening. In 2005 ben ik teruggekomen naar Nederland om biomedische wetenschappen te studeren en later de verkorte opleiding geneeskunde aan de Universiteit Utrecht te doen. Ik onderbrak mijn medische opleiding toen ik de kans kreeg om een heel mooi promotieonderzoek te doen naar de ontwikkeling van vaccins tegen malaria aan de Radboud Universiteit. Sinds 2020 sta ik weer in de kliniek, in opleiding tot internist-intensivist in het Radboud UMC. Naast mijn opleiding doe ik nog altijd wetenschappelijk onderzoek op het gebied van infectieziekten.

In 2021 heb ik samen met anderen 'De Vierde Golf' opgericht, die inmiddels is uitgegroeid tot een actieve politieke vereniging die zich inzet voor de bescherming van democratische processen vooral in tijden van crisis. Met De Vierde Golf hou ik mij bezig met acties rond het verdedigen van academische vrijheid en vrij debat, en voor vrede. Dit laatste in samenwerking met De Nieuwe Vredesbeweging. Deze dagen wordt in de ziekenhuizen volop voorbereid op oorlog, terwijl maar weinig collega's stil staan bij wat dat betekent. Als onderdeel van het bestuur van de NVMP wil ik nadenken over hoe we hierover het gesprek met collega's aan kunnen gaan, en vrede en ontwapening weer op de agenda's van medici krijgen. ☘

Wereldcongres IPPNW

2-4 oktober 2025

Verslag Marianne Begemann, IPPNW
Regional Vice-President Europe

Hoe creëren we als IPPNW een wereld, bevrijd van de dreiging van een algehele vernietiging van onze beschaving en het ecosysteem?

Niet alleen in Nederland, ook in Europa en ver daarbuiten, staan de democratische waarden gebaseerd op de universele rechten van de mens, het humanitair recht, recht op gelijke toegang tot zorg en het recht op leven op een gezonde planeet, zwaar onder druk. Feiten en gezond verstand doen er niet meer toe. Emoties zijn leidend, ook in de politiek. Wetenschap is *fake*. En wetenschap is juist waar het IPPNW-werk op is gebaseerd.

Alle middelen zijn toegestaan in een nietsontziend geloof in een zaak of identiteit, zie Rusland, Amerika, Israël, Hamas et cetera. Artikel 1 van onze grondwet, de Universele verklaring van de rechten van de mens, wie heeft het daar nog over? Nog maar 40% van de Nederlandse bevolking vindt dat de rechtstaat beschermd moet worden. Het gevoel is leidend bij de meerderheid en hoe dat dan uitgevoerd moet worden, dat blijft hangen in *framing* en angstmakerij. Autoritaire leiders maken hier volop gebruik van. Zij be-roepen zich op de wil van de meerderheid, het volk. Minderheden tellen niet mee. De enorme uitbreiding van de uitgaven voor defensie wordt verkocht als een *deal*, voor de herbewapening, om Europa tegen vijand Rusland te beschermen. Nucleaire escalatie waart rond over de wereld.

Wie protesteren hiertegen? De dreiging van een atoombom die ontploft met massale sterfte van mensen, vernietiging van ecosystemen (*eco-cide*), nucleaire winters, einde van de civilisatie, wordt niet gevoeld. Geen protesten zoals in de jaren tachtig!

Bimal Khadka en Angelika Claussen

Hoe kan het dat mensen nu wel overal protesteren tegen de vernietiging van de Palestijnse bevolking en niet tegen massavernietigingswapens die alle levende wezens doden?

De beelden van de vernietiging van Nagasaki en Hiroshima, tachtig jaar geleden, lijken echo's uit een nog niet zo ver verleden. De dreiging van massale vernietiging wordt niet gevoeld. Tegen de achtergrond van de toene-mende geopolitieke spanningen in een wereld met steeds minder democra-tisch geleide landen heeft de IPPNW voor haar wereldcongres (2-4 oktober) in Nagasaki het thema: *A World without Nuclear Weapons. Nagasaki the last A-Bombed City* opnieuw ge-a-gendeerd.

Als IPPNW *Regional Vice-presidents Europe* hebben Angelika Claussen en ik het initiatief genomen om samen met onze Nederlandse, Duitse, Noorse en Zweedse *affiliates* een *workshop* te organiseren met als titel: *Breaking the Spell of Nuclear Deterrence*. Focus: Welke advocacy rol moeten en kunnen medici hierin vervullen?

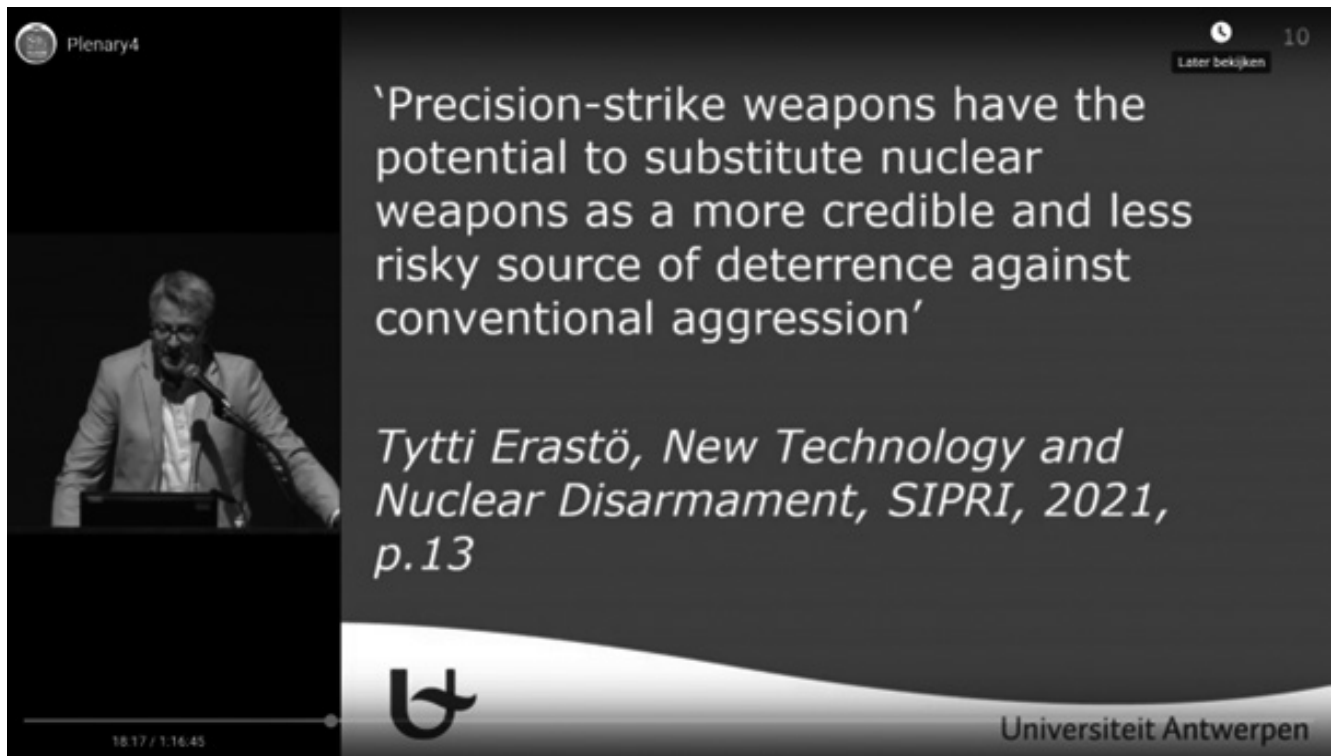
Hiervoor hebben de Nederlandse en Duitse *affiliates* professor Tom Sauer uitgenodigd en de Noren en Zweden professor Egeland. Focus van profes-sor Sauer is de keuze voor een hyper-

sonisch wapen dat een alternatief kan zijn voor een kernwapen als uitweg uit de huidige nucleaire escalatie. Hij was ook *keynote speaker* in drie plenaries en gast bij de Canadese *affiliate* voor een *workshop* over regionale nucleaire *flashpoints*, waar hij over Europa en de oorlog in Oekraïne heeft gesproken.

Op 1 en 5 oktober waren de IPPNW-board meetings waar onder andere het nieuwe IPPNW-bestuur is gekozen. Angelika Claussen en ik zijn voor de derde keer herkozen als *Regional Co Vice Presidents Europe*. (RVP)

Als voorbereiding op meer samen-werking in Europa en welke *affiliates* samen *input* willen leveren voor het wereldcongres in Japan, hebben Ange-lika en ik intensief samengewerkt met het nieuwe IPPNW-bureau in Genève (*Geneva Liaison Office*, GLO). We hebben twee virtuele *affiliate* bijeen-komsten georganiseerd en één fysieke *affiliate meeting* in Genève van 11-13 april met als titel: *Finding Clarity in Chaos*. Het waren zeer inspirerende dagen met enthousiaste inbreng van studenten, met ook verkiezingen voor de nieuwe IPPNW-studentenvertegen-woordigers, waarmee sindsdien hecht wordt samengewerkt. Een idee dat opkwam en uitgewerkt moet worden, is om met een delegatie van vrouwe-

Vervolg op pagina 6

Tom Sauer tijdens het IPPNW-wereldcongres in Nagasaki

lijke dokters uit de *affiliates* langs de EU in Brussel en de verschillende hoofdsteden in Europa te gaan om aandacht te vragen voor het recht op leven op een veilige planeet en de afschaffing van kernwapens. Er is vanuit het GLO twee jaar samengewerkt met de verschillende Europese *affiliates*,

met Buitenlandse Zaken en andere Europese organisaties om te zorgen dat het WHO-rapport uit 1992 over de effecten van een nucleaire oorlog en kernproeven bijgewerkt gaat worden volgens de nieuwste wetenschappelijk inzichten. De stemming hierover in de Algemene vergadering van de WHO is

positief verlopen.

Het beleid voor de komende twee jaar dat we gepresenteerd hebben, concentreert zich op

- het stimuleren van nog meer samenwerking tussen de *affiliates*, vooral op projectbasis;

Marianne Begemann bij de opening van het IPPNW-bureau in Genève

- het zoeken naar kansen hoe langdurige oorlogen om te buigen naar een vredessituatie waarin verzoening een prominent proces moet zijn;
- het structureel ondersteunen van het werk van de Europese IPPNW-studenten;
- een aanvraag bij het Erasmus fonds van de EU voor het bijwerken en verspreiden van het *Medical Peace Work project*. IPPNW Duitsland neemt hierin de leiding;
- structureel samenwerken met het GLO. ❄

Over de ethiek van Albert Schweitzer

Bert Keizer

150 Jaar geleden werd de arts, theoloog, filosoof en organist Albert Schweitzer geboren. In 1952 kreeg hij de Nobelprijs voor de Vrede vanwege zijn medisch-ethische filosofie van 'Eerbied voor alle leven'.

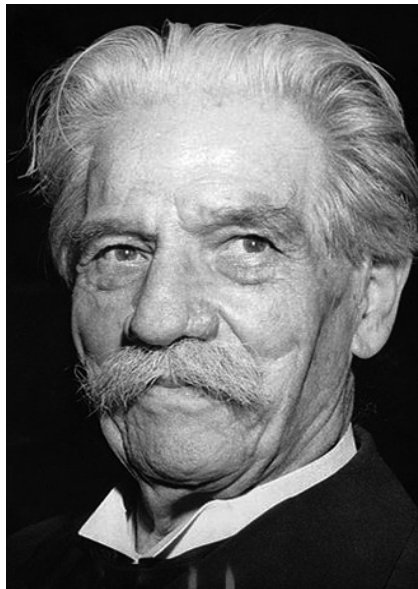
Inleiding

Ergens in de jaren dertig van de vorige eeuw schreef Sebastian Haffner, auteur van het bekende Kanttekeningen bij Hitler: 'Het vervelende van het nageslacht is dat zij weten hoe het verder ging.' Het is een oneerlijke positie en het is vrijwel ondoenlijk om daar geen gebruik, of misbruik, van te maken. Dat geldt zeker voor onze blik op denken en doen van Schweitzer.

Hij was een uitermate talentvolle jongeman die al vroeg in zijn leven een zekere faam verwierf als predikant, theoloog, filosoof, organist en musicoloog. Hij vond echter dat dat allemaal weinig te maken had met het lenigen van leed. En in 1904, hij is dan 29 jaar oud, besloot hij in Afrika te gaan werken als arts. In 1906 begon hij aan de studie geneeskunde.

Hij schreef hierover: 'Ik achtte mij geroepen uit te gaan in de wereld en daar de strijd tegen het lijden mee te strijden en voor het evangelie een weg te banen in het hart der inboorlingen, opdat zij bevrijd zouden worden van de geestelijke ellende die een gevolg is van het gruwelijk bijgeloof waarin zij leven.'

In 1913 vertrok hij naar Lambarene in West Afrika, het huidige Gabon. Zijn missie kwam voort uit twee motieven. Hij wilde iets doen om de koloniale schuld te delgen en hij wilde de Afrikanen verlossen uit het duister waarin zij leefden. Over de koloniale schuld schreef hij in 1924: 'Als de geschiedenis van alles wat tussen de blanke en gekleurde volken gebeurde in een boek zou worden opgeschreven dan zouden daar heel wat bladzijden in zitten die

Albert Schweitzer

men wegens de al te gruwelijke inhoud liever niet zou willen lezen.'

Schweitzer sprak geen enkele lokale taal. Dat betekent een niet geringe barrière tussen dokter en ziek mens. Hij klaagt daar nooit over. Dat is niet verrassend als je leest wat hij eigenlijk vindt van de Afrikaan: 'De neger is een kind,' schrijft Schweitzer. 'Zonder gezag is bij een kind niets te beginnen. Ik moet derhalve de omgang zo inrichten dat daarin mijn natuurlijk gezag tot uitdrukking komt. Tegenover de negers heb ik daarom als devies aangenomen: ik ben je broeder, doch je oudere broeder.'

Hij twijfelt geen moment aan zijn superieure positie. Zijn blik op het doen en laten van de Afrikanen is overigens opvallend mild en op zijn manier respectvol. Hij was toegeeflijk over polygamie. Een zendeling in zijn omgeving bestreed polygamie door te stellen dat 'mannen ter wille van de hemelse vreugde wat aardse vreugde moesten prijsgeven'. Waarop Schweitzer antwoordde: 'Denkt deze broeder nou echt dat het zo'n vreugde is 3 of 4 vrouwen te hebben?' Over de zegen van de christelijke boodschap voor de Afrikaan schreef hij: 'De verlossing door Jezus ondervindt de inboorling dus als een dubbele bevrijding:

zijn angst valt van hem af en uit de niet-ethische komt hij tot de ethische wereldbeschouwing.'

Schweitzer en het koloniale systeem

Maar wat is dan die ethische wereldbeschouwing? Hadden de kolonials die? Schweitzer beschrijft een belangrijke, altijd aanwezige bron van frustratie in de relatie tussen wat we nu maar even blank en zwart noemen. 'Wij allen raken hier uitgeput in het vreselijke conflict tussen de Europese werker, die de verantwoordelijkheid voelt en het altijd druk heeft en het natuurkind, dat totaal geen verantwoordelijkheidsbesef kent en altijd de tijd heeft.'

Die Europese werker handelt in hout dat hij kapt en via de rivier naar de kust stuurt waar het verscheept wordt naar Europa. Dat vreselijke conflict bestaat hierin dat de Afrikaan geen enkel gevoel heeft voor de risico's die een blanke loopt als het gekapte hout niet op tijd naar de kust gaat waar het schip klaarligt. Het is nogal bizar dat Schweitzer zich zorgen maakt over wat die houthandelaar aan verantwoording te torsen heeft ten opzichte van het hoofdkantoor in Europa. Terwijl dat de Afrikaan natuurlijk worst zal wezen. Wat Schweitzer zich niet afvraagt is waar die houthandelaar het recht vandaan haalt om daar bomen om te gaan hakken, naar Europa te verscheppen en tijdens dat plunderen ook nog de ruimte neemt om boos te worden op de Afrikanen die niet ijverig genoeg meewerken. Schweitzer betreurt dit alles maar hij zegt: je moet wel, anders lukt het hele koloniale project niet. En wat is dat project dan? 'De kolonisatie vereist dat zo veel mogelijk lieden op alle mogelijke wijzen tot de meest intense exploitatie der rijkdommen van het land gemobiliseerd worden.' En waarom moet dat? 'Opdat de in de kolonie gestoken kapitalen renderen en het moederland (sic. BK) uit de kolonie kan bekomen wat het nodig heeft. Aan deze onverwachts

Vervolg op pagina 8

oprijzende tegenstellingen heeft niemand schuld, omdat ze uit de omstandigheden voortkomen.' Niemand schuld, niks aan de hand dus. Maar eerder betoogde hij dat we daar zo veel ellende hebben gebracht. Dan heb ik toch liever de toon van Multatuli's *Max Havelaar*, een boek dat zestig jaar eerder geschreven werd.

In 1915 was Schweitzer uit het binnenland naar de kust getrokken en op een avond had hij daar een belangrijke ingeving. In zijn woorden: 'Laat in de middag van de derde dag, juist toen wij bij zonsondergang ons een weg baanden door een groep nijlpaarden, flitste onverwacht de zin door mijn geest: Eerbied voor het Leven! Nu had ik de weg gevonden naar het begrip waarin de bevestiging van wereld en leven zij aan zij ging met de ethiek! Nu begreep ik dat de wereldvisie van de ethische bevestiging van wereld en leven tezamen met hun idealen van beschaving gegrond zijn in het denken.'

Eerbied voor het leven

'Eerbied voor het Leven' heeft zo op het eerste gezicht niet veel om het lijf. Het klinkt ongeveer als: wat gij niet wilt dat u geschiedt doe dat ook een ander niet. Maar Schweitzer meende dat het hier om meer dan een tegeltjeswijsheid ging. 'Wij mogen een ander wezen enkel en alleen pijn doen of doden wanneer dit een onontkoombare noodzaak is. Eerbied voor het Leven betekent ook eerbied voor de persoon van de mensen om je heen. Je moet niet altijd zo diep in een ander willen doordringen.'

Een paar kanttekeningen bij zijn Eerbied voor het Leven zijn op hun plaats. Descartes ging uit van de puur denkende mens. Daarom zei hij: 'Ik denk, dus ik besta.' Schweitzer zegt: 'Ik wil leven temidden van ander leven dat ook wil leven.' Ik vind dat heel wat sympathieker dan de cerebrale bewering van Descartes, omdat Schweitzer zichzelf plaatst in een wereld waarin ook dieren en planten hun plaats hebben. Schweitzer is een van de eersten die vindt dat we een morele plicht hebben om dieren niet te mishandelen, zoals we gewoon waren te doen. In zijn tijd een zeer ongebruikelijk appel. Hij zat eens aan tafel met een bisschop in Genève toen er een mier over zijn

arm liep. De bisschop wilde de mier even wegvegen ... hup! Maar Schweitzer zei: 'Niet doen. U weet veel maar niet hoe je een mier moet oppakken. U zou wel eens wat pootjes kunnen breken. Laat het beestje dus.' En hij voegde daaraan toe: 'Het is trouwens *mijn* mier, want hij zat op *mijn* mouw.' Schweitzer vindt dat je, als je goed nadenkt, onvermijdelijk uitkomt bij Eerbied voor het Leven. Hij schrijft: 'Komt een mens tot nadenken over het geheimzinnige van zijn leven en van de betrekkingen tussen hem en het leven dat de wereld vervult, dan *kan hij niet anders dan* eerbied tonen voor zijn eigen leven en voor alle leven dat onder zijn bereik komt en dit in een ethische wereld- en levensaanvaarding in daden omzetten.'

Ik ken heel veel mensen die nadenken en die langs die weg helemaal niet terecht komen in een levensaanvaarding die ze in daden omzetten. Je ziet in zo'n bezwering de heilloze verwarring tussen profeet en filosoof. Door zijn achtergrond als theoloog en predikant is hij ook in zijn verdere denkwereld moeilijk van de kansel af te krijgen. Hij verkondigt graag. Maar hij vindt dat hij argumenteert. Verder is het nogal kras dat hij moeiteloos voorbijgaat aan de leefwereld van de Afrikaan die, denkend of niet, niets hebben moet van Schweitzers 'Eerbied voor het Leven'. Wat denkt Schweitzer dat denken eigenlijk is? 'Elke diepe religiositeit wordt denkend. Elk waarlijk diep denken wordt religieus.' Dit treft mij als prietpraat. 'Waarlijk diep' is een nietszeggende kwalificatie. Ik denk, laat mij ook eens denken, dat we Schweitzer niet al te serieus moeten menen als denker. Hij wil denker en prediker tegelijk zijn. En dat werkt niet.

Is deze oproep tot Eerbied voor het Leven eigenlijk veel anders dan Jezus' oproep om nou gewoon eens een beetje aardig voor elkaar te zijn? En had die oproep van Jezus het gevolg dat mensen aardiger voor elkaar werden? Nee. Mensen worden aardiger voor elkaar als de verdeling van goederen en kansen niet al te ongelijk is. En die betere verdeling kwam niet tot stand door ethische oproepen.

Laten we die Eerbied voor het Leven nog wat beter bekijken.

1. Het is onmogelijk voor het type primaat dat wij zijn om te leven zonder ander leven op z'n zachtst gezegd, lastig te vallen. Dat is een biologisch feit waar geen ethiek tegenop kan. Dat we veel lastiger zijn voor ander leven dan nodig is weet ik wel, maar Schweitzers denken zal ons daar niet uit helpen.
2. Geldt deze eerbied voor alle levensvormen? Schweitzer had wel degelijk een beetje een slecht geweten over bacteriën die hij uitroeide, maar bij planten had hij geen probleem. Hij weigerde om aan te geven waar die eerbied zou ophouden. En dat is natuurlijk de eerste vraag die een filosoof zou willen stellen.
3. Deze Eerbied kan terzijde geschoven worden wanneer dit een onontkoombare noodzaak is. Mooi, maar wie maakt uit wanneer er sprake is van een onontkoombare noodzaak? De filosoof zou ook dat wel graag even uitgewerkt willen zien.
4. Is het kolonialisme eigenlijk niet één van de meest tragische voorbeelden van een gebrek aan Eerbied voor Andermans Leven? Schweitzer vond van niet, want hij spreekt over de noodzaak van het plunderen voor de noden van het Moederland.
5. Even afgezien van het koloniale project, had Schweitzer dan persoonlijk eerbied voor het leven van de Afrikaan? Hij schreef over Kant, over Jezus, over Bach, over Paulus, over Boeddha over orgelbouw, over 'het verval van de cultuur'. Maar hij heeft zich nooit meer dan zijdelings verdiept in het geestelijke leven van de Afrikaan. Hij schrijft wel over hun betreurenswaardige omgang met geld. Over hun onbetrouwbaarheid als er een barak gebouwd moet worden. Over de wreedheid waarmee ze dieren bejegenen. Over hun onbedwingbare neiging om te stelen. Kortom, hij beschrijft ze in zover ze botsen op zijn wereldbeeld. Een beeld waarvan hij vond dat ze er nog niet aan toe waren. De Eerbied voor het Leven doctrine valt niet op consistente wijze te formuleren. Het is niet meer dan een sympathieke vermaning als het er om gaat ons gedrag jegens dieren te bekritisieren.

Eerbied voor het Leven en de hedendaagse geneeskunde

In de hedendaagse geneeskunde is het een onbruikbaar uitgangspunt. In wat wij palliatieve geneeskunde

'Si vis pacem, para bellum?!?!'

Wil Verheggen

'Si vis pacem, para bellum', dus: 'als je vrede wilt, bereid je dan voor op oorlog'. De exacte oorsprong van dit gezegde is niet geheel duidelijk. Wel schreef omstreeks 390 Flavius Vegetius Renatus in zijn Compendium van de Krijgskunde (*Epitoma rei Militaris*) over Romeinse oorlogsvoering en militaire principes iets dergelijks: 'Qui desiderat pacem, bellum praeparet': wie naar vrede verlangt bereide zich voor op oorlog. In de krijgsgeschiedenis is dit gezegde steeds gebruikt om omwille van de nationale veiligheid je te bewapenen om zo oorlog te voorkomen.

Het Compendium is indertijd geschreven over de methoden en de militaire praktijk van het Romeinse Rijk, en tot in de Middeleeuwen als militair handboek gebruikt. Ongetwijfeld heeft het Machiavelli geïnspireerd tot het schrijven van de militaire handleiding *De Re Militari* voor middeleeuwse vorsten.

'Si vis pacem, para bellum' werd het motto van de *Deutsche Waffen und Munitionsfabriken* te Karlsruhe, een belangrijke wapenleverancier van het toenmalig Duitse Keizerrijk. Een belangrijk product van deze fabriek was het pistool, dat zelfs *Parabellum* werd genoemd.

Gaston Bouthoul (eKouter.net)

Het motto 'Si vis pacem, para bellum' ondersteunt de wapen-industrie

Dit gezegde wordt momenteel steeds meer van stal gehaald in publicaties en talkshows. Het zijn meestal oud-generaals die dit gezegde frequent gebruiken om te pleiten voor meer uitgaven voor defensie vanwege het vermeende Russische gevaar. Kritiekloos wordt dit gezegde gebruikt om de bewapening maar op te voeren.

'Nederland wordt wakker! Als we vrede willen, moeten we ons wapenen tegen de oorlog'. Dit stelt admiraal Rob Bauer, van 2021 tot 2025 de hoogste militair binnen het bondgenootschap van de NAVO, onomwonden. Een ongemakkelijke waarheid vindt hij, waarbij hij ook even een pijnlijke herinnering oprakelt: 'In mei 1940 maakten we ons immers ook geen

zorgen.' Dat is snel gezegd, waarbij hij voor het gemak maar vergeet dat in 1940 de geopolitieke situatie anders was dan op dit moment. De verhoging van de defensiebudgetten van 2% naar 5% van het Bruto Binnenlands Product (BBP) is onder een aan chantage grenzende hoge druk van de VS door de NAVO-lidstaten (exclusief de VS) geaccepteerd. Ik hoef slechts te herinneren aan Trump's uitspraak: Rusland mag 'doen wat het wil' met NAVO-landen die niet genoeg betalen voor defensie (februari 2024). Zo wordt ook de NAVO meegesleurd in een wereldwijde wapenwedloop. Een goed onderbouwde analyse van de verschillen tussen de militaire kracht zowel in kwantitatieve als kwalitatieve zin tussen Rusland en de NAVO-landen die aangeeft dat die 5%-norm noodzakelijk is, heb ik niet gezien.

De wereldwijde uitgaven stijgen jaarlijks en bedragen inmiddels 2,7 biljoen dollar (25.110 miljard euro). Het is bizar te moeten constateren dat alleen al aan de verhoging van de militaire uitgaven in 2024 twee keer meer besteed is dan aan de wereldprogramma's om de honger te bestrijden, de onderwijsachterstand op te heffen en verbetering van de mondiale gezondheidszorg te realiseren.

'Si tu veux la paix, connais la guerre' de tegenpool?

Een variant op het eerdergenoemde

Vervolg op pagina 10

noemen is het 'eerbied voor het lijden' dat vooropstaat, niet 'eerbied voor het leven'. Over abortus, euthanasie, DNA-correctie, embryoselectie hoeven we het denk ik niet te hebben. Of neem orgaantransplantatie waarbij het begrip 'hersendood' centraal staat.

Wat kan Eerbied voor het Leven betekenen in een dergelijke context? Ik denk dat Schweitzers irrelevantie rond deze praktijken twee dingen aantoon. Allereerst de betrekkelijkheid van onze morele oordelen. En dat die betrekkelijk zijn vind ik nogal onverteerbaar. En op de tweede plaats: een beetje nederigheid over onze huidige stand-

punten. Wat nu evident is kan over 75 jaar een heel ander aspect hebben.

Schweitzer werd later echt wereldberoemd. Omhelsd door wereldleiders, omhangen met talloze onderscheidingen en eredoctoraten, en in 1952 kreeg hij als ultieme bekroning de Nobelprijs voor de Vrede. Ik denk niet dat de oorzaak van zijn wereldroem voortkwam uit zijn orgelspel of zijn theologie, of zijn geneeskundige prestaties. Zijn filosofie is best sympathiek, maar niet erg samenhangend. Ik denk dat we hem beschouwden als een soort zelf op de koloniale wond. Want dat we misdadig bezig waren geweest daarginds,

dat was een groeiend besef. We konden dan altijd naar Schweitzer wijzen als het levende bewijs dat we heus ook wel goeie dingen hebben gedaan in de koloniën.

Slot

Tenslotte wil ik u nogmaals de opmerking van Haffner voorleggen: 'Het vervelende van het nageslacht is dat zij weten hoe het verder ging.' Ons scherpe oordeel over Schweitzer is geheel doordrenkt van deze bedenkelijke kennis. Laten we maar dankbaar zijn voor het feit dat we nooit te horen zullen krijgen wat het nageslacht over ons te melden heeft. ■

Romeinse thema '*Si vis pacem, para bellum*' is de uitspraak van de Franse polemoloog Gaston Bouthoul (1896-1960) '*Si tu veux la paix, connais la guerre*': als je vrede wil, heb kennis van de oorlog. Bouthoul en velen met hem zijn de overtuiging toegedaan dat voor het bereiken van een duurzame vrede tussen de volken en een effectieve bestrijding van het sociale verschijnsel oorlog, een wetenschappelijke kennis van dit verschijnsel, naar zijn wezen, oorzaken en functie een absolute voorwaarde vormt.

De socioloog Gaston Bouthoul ontwikkelde in 1945 aan het einde van WOII een nieuwe discipline, de polemologie, de wetenschappelijke studie van het fenomeen van oorlog en conflicten. Hij was van mening dat de polemologie een effectief instrument zou kunnen zijn om vijandige relaties beter te leren kennen en te beheren. Bouthoul is dit altijd blijven zoeken om de Apocalyps te vermijden.

Minder aandacht voor de polemologie

Het is betreurenswaardig te moeten constateren dat de visie van Bouthoul steeds minder aandacht krijgt. Het was dankzij hem dat de meeste faculteiten in Frankrijk hebben geïnvesteerd in een afdeling polemologie. De discipline werd ook geëxporteerd naar Nederland. In de loop der jaren werden aan diverse Nederlandse universiteiten en hogescholen centra voor polemologisch onderzoek opgericht. Groningen onder leiding van professor Bert Röling kreeg een leerstoel Polemologie, Nijmegen kreeg een afdeling Vredeswetenschappen onder leiding van Leon Wecke. De polemologie was een tak van de theorie van internationale betrekkingen. Ze legde de nadruk op het begrijpen van conflicten, hun oorsprong en hoe ze werken. Haar missie is om zogenaamde oorlogsfactoren te bestuderen: de correlaties tussen uitbarstingen van geweld(daden) en terugkerende economische, culturele, psychologische, psychoanalytische en demografische verschijnselen.

Helaas moet ik constateren dat in Nederland de universitaire, polemologische afdelingen niet meer bestaan, of binnen vakgroepen als Internationale Betrekkingen of zelfs Management

(Nijmegen) een kwijnend bestaan lijden. Zo verdween in 1986 het John F Kennedy-Instituut van de Tilburg University. Deze afdeling bekritiseerde de landelijke overheid frequent in het defensiebeleid en op een of andere manier is dit instituut opgeheven. De rijksuniversiteit Groningen heeft geen Polemologisch Instituut meer, maar een sectie *Peace & Conflict Studies*. Zeven universiteiten en drie hogescholen besloten hun krachten te bundelen. Bundeling van krachten als een eufemisme voor bezuinigingen.

Professor Bernard Victor Aloysius (Bert) Röling

Het verdwijnen van de afdeling Polemologie in Groningen viel ongeveer samen met de oprichting van het door de overheid gefinancierde Instituut Clingendael, het Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen, dat zou 'bijdragen door studie en adviezen aan een veilige, duurzame en rechtvaardige wereld.' Met het overlijden van Leon Wecke is de afdeling Vredeswetenschappen veranderd in het CICAM, het *Centre for International Conflict Analysis and Management*.

Oorlogsvoorbereiding heeft nog nooit oorlog voorkomen

Het trieste is dat de geschiedenis heeft bewezen dat door oorlogsvoorbereiding oorlogen nooit voorkomen zijn, en dat er pas vrede ontstond nadat eerst oorlog werd gevoerd, met alle ellende van dien: vernietiging, dood en ellende. Desondanks wordt het motto '*Si vis pacem, para bellum*' ten onrechte voortdurend gebruikt ter ondersteuning van extra bewapening binnen het Militair Industrieel Complex (MIC).

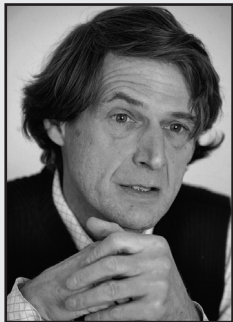
Het motto '*si tu veux la paix, connais la guerre*' van Gaston Bouthoul was de basis van de polemologie. Helaas raakte en raakt dat geluid voortdurend ondergesneeuwd door mondiale expansie van dat MIC.

De Amerikaanse president Dwight D. Eisenhower, *commander in chief* van de geallieerde strijdkrachten in WOII, gebruikte die term in zijn afscheidsrede van januari 1961. Hij waarschuwde voor de 'ongoorloofde invloed van het militair-industrieel complex'. Dit complexe netwerk van militaire leiders, politiek en de wapenindustrie zou volgens hem de democratische besluitvorming kunnen ondermijnen en de Amerikaanse belangen schaden, ondanks de noodzaak van een sterke verdediging. De samenwerking van de driehoek politiek, militaire leiders en de wapenindustrie hebben we goed kunnen zien acteren bij de besluitvorming waarbij de NAVO-defensienorm zonder veel discussie werd verhoogd van 2 naar 5%.

'Si vis pacem, cole iustitiam' het alternatief

Het motto '*Si vis pacem, cole iustitiam*' ofwel 'Als je vrede wilt, beoefen dan gerechtigheid' benadrukt dat echte vrede niet kan bestaan zonder rechtvaardigheid. Het staat in contrast met het motto '*Si vis pacem, para bellum*', dat ten onrechte stelt dat vrede bereikt wordt door militaire kracht. Dit motto werd in 1969 door de Nobelprijsc commissie genoemd in verband met de toekenning van de Nobelprijs voor de Vrede aan de Internationale Arbeidsorganisatie (*International Labour Organization*), een VN-agentschap dat zich richt op het bevorderen van sociale rechtvaardigheid en mensenrechten op het werk door middel van normen, beleid en sociale dialoog. Dit motto is te vinden in de fundamente van het ILO-gebouw en op een plaquette in het Vredespaleis in Den Haag.

De prijs van 1969 was een voorbeeld van de traditionele steun van het Nobelcomité aan VN-organisaties die zich inzetten voor de ontwikkeling van internationaal recht op basis van universele mensenrechten. Tegelijkertijd was het een erkenning van de inspanningen van de ILO om ontwikkelingsprojecten in arme landen op te zetten. ❁

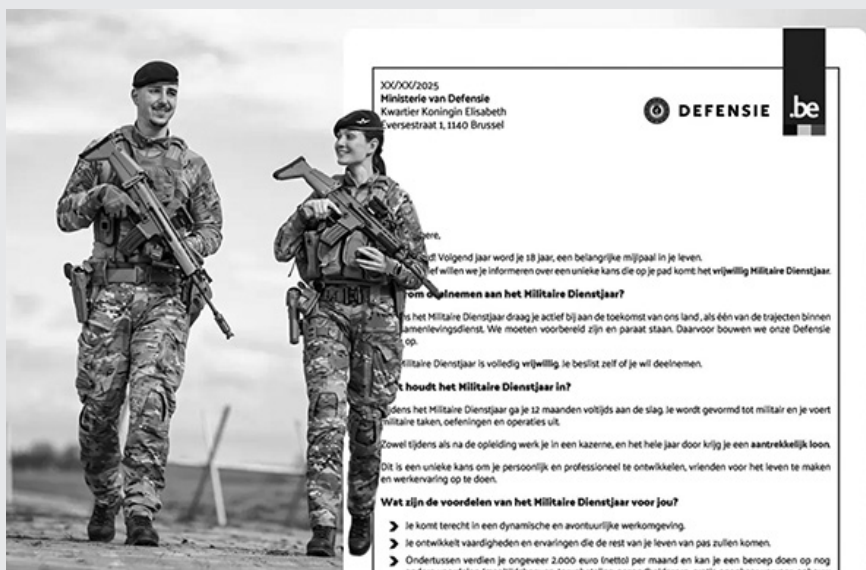
Marc Cosyns

Drones in voorbereiding van een verplicht Militair Dienstjaar ...

'Die drones boven Kleine-Brogel laat die minister zelf overvliegen. Om de mensen bang te maken! Hij wil ons daarmee overtuigen dat er nog veel meer belastinggeld naar oorlog moet én dat men de achttienjarigen moet verplichten tot een jaar legerdienst', zegt mijn kleinzoon van bijna veertien jaar. Drones en legerdienst blijken actuele thema's in de lessen en op de speelplaats. Vanaf 12 november kregen alle zeventienjarigen (130.000) in ons land, België, een oproep tot een vrijwillig Militair Dienstjaar (met hoofdletters) in de bus. In het Nederlands, het Frans of beide landstalen voor diegenen die in Brussel wonen. Als een van de trajecten van samenlevingsdienst. Geen woord te lezen over drones noch oorlog maar wel over avontuur, over vrienden maken voor het leven en 2.000 euro netto per maand...

We kijken samen naar een fragment van het Nederlandse, satirische programma Lubach¹, op Youtube geplaatst op 5 november laatstleden: 'Wat als de mysterieuze drones ook naar Nederland komen? En welke lessen kunnen we trekken uit het Zuiden, België dus...' Er wordt de draak gestoken met onze 'grappige' minister van Defensie Theo Francken die zegt dat de drones echt moeilijk te zien zijn omdat ze komen in het begin van de avond als het pikkedonker is, nog voor de hemellichamen verschijnen. Lubach laat ons lachen met de expert die het visualiseren van de drone vergelijkt met het zien van een duif en dat er op foto's die men in het donker 'trekt' niets te zien valt. Dat men in de studio licht om 'foto's trekken' begrijpt mijn kleinzoon niet. Het is toch ook *tirer une photo* in het Frans, de taal die zijn moeder meestal praat met hem. Hij krijgt trouwens evenveel uren Frans als Nederlands in de A-doorstroomrichting die hij volgt en die met geen enkele te vergelijken is in Nederland waar men altijd meer Engels onderwijst. De discussie die we hadden over standaardtaal laat ik hier terzijde.

Ondertussen is het 15 november en zijn er ook drones gesignaleerd ter hoogte van de luchthavens van Zaventem en Luik waardoor men het luchtverkeer even stil moest leggen en vluchten afleiden. 'Als dit waar is wordt het moeilijker te geloven dat defensie zelf erachter zit,' opper ik naar mijn kleinzoon. Hij vindt het geen overtuigende gedachte en vraagt zich af of activistische hobbyisten zich er nu niet mee bemoeien. Hij is trouwens zelf zijn eigen experimentele drone aan het maken met Lego Technic! Om een verrassingscadeautje

te droppen bij zijn grootmoe in het woon-zorgcentrum...

Wat te denken over de 'mysterieuze drones' nabij de kerncentrale in Doel, op twee kilometer van de Nederlandse grens en die 'verdwenen' richting Nederland?

Tot op heden werden nog geen drones gespot ter hoogte van de kerncentrales in Nederland, nergens trouwens in ons 'gidslant', ook niet in Volkel. Dat pleit voor de gedachtegang van mijn kleinzoon. Hij weet dat vorig jaar al, begin 2024, bij zo'n 200.000 Nederlanders de zogenoemde 'dienstplichtbrief' in de brievenbus viel. Toenmalig minister Kajsa Ollongren liet weten dat de zeventienjarigen waren opgeroepen voor de militaire dienstplicht: 'Veel mensen denken dat die niet meer bestaat, maar dat is wel het geval. De militaire dienstplicht geldt voor iedereen tussen de 17 en 45 jaar. Sinds 1 mei 1997 is de opkomstplicht opgeschort. Dat betekent dat dienstplichtigen niet meer worden opgeroepen. Maar in uitzonderlijke situaties kan de regering daartoe wel besluiten. Bij een dreigende oorlog bijvoorbeeld'.

In Nederland weet men al dat het oorlog is, in België nog niet. Dat kan een argument zijn voor de veronderstelling dat het toch de 'Russen' zijn die de drones besturen. 'Het zijn niet de Russen,' riposteert mijn kleinzoon, 'het is Poetin en zijn connecties met die andere machthebbers. Het is de oorlog tussen diegenen die de macht willen over de grondstoffen, niet de oorlog tussen gewone mensen. Wil een gewone Rus oorlog voeren tegen Oekraïne, een gewone Oekraïner te-

gen een Rus? In onze school zitten ze beiden, dat weet je, en jij wou toch ook "nooit meer oorlog", opa! Jij hebt ons toch verteld over die acties tegen die legerdienst, voor burgerdienst en tenslotte de afschaffing van alle verplichte dienst om mensen te leren doden!'

Ik beluister hem, zucht zacht. Ik herinner mij de blijdschap van mijn pacifistische vader en mijn broer die vier jaar ouder was en toen dezelfde leeftijd had als mijn kleinzoon: vanaf 1963 zou er geen militaire dienstplicht meer zijn in België en kon je kiezen voor burgerdienst. Mijn twee broers en ik kozen voor burgerdienst. Mijn vier kinderen hebben zelfs nooit die keuze moeten maken, in 1992 werd de dienstplicht in zijn geheel opgeschort in België. Nu, 33 jaar later, worden de eerste stappen naar dienstplicht weer gezet want wat betekent die "oproep tot een vrijwillig Militair Dienstjaar" anders? De toon, de snelheid, de verheerlijking van militaire paraatheid, ze maken van oorlogsdreiging langzaam een verwachting. En van verwachting een oorlogsplan!

We verzeilen weer naar de plicht om medemensen te leren doden, moorden. Zonder sprake van een evenwaardig alternatief voor jongeren die gewetensbezwaar hebben en willen kiezen voor een burgerdienst die betekenis, middelen of doorgroeikansen biedt. Voor jongeren die drones willen bouwen om te ontdekken, om zich met anderen te verbinden.

¹ Zie: www.youtube.com/watch?v=ZizF5wncQLY

Holod 33. Een film over de hongersnood in Oekraïne in de jaren dertig

Christien Mudde

Ditmaal wil ik het niet hebben over een muziekstuk/componist in relatie tot Oorlog en Vrede maar over een film: *Holod 33*.

Holod 33 gaat over de door de mens veroorzaakte hongersnood (Holodomor) in Oekraïne in 1932/1933 tijdens de gedwongen collectivisatie van de landbouw onder Stalin. Hierbij kwamen, volgens de VN in 2003, naar schatting vier tot zeven miljoen mensen om het leven. Deze Oekraïense film naar de roman van Vasil Barka *De Gele Prins* onder regie van Oles Jansjoek werd gemaakt met hulp van Lisbank (de Bank van Transcarpatië) in 1991 in Odessa en uitgebracht in Kyiv op 1 december 1991 toen Oekraïne de onafhankelijkheid uitriep. En hij won daarmee de hoofdprijs op het *All-Ukrainian Film Festival of Kyiv* en later, in 2009, nog de *Henri Langlois Award* tijdens het Film Festival van Vincennes.

Het is het verhaal van de Oekraïense boerenfamilie Katranhoek: vader, moeder, oma en drie kinderen, een doorsnee Oekraïense boerenfamilie, zeker geen *koelakken* (rijke boeren). Tegen een achtergrond van regen, sneeuw en koude zie je hoe Russische soldaten en 'autoriteiten' alles weghalen uit hun huis, maar ook de kerken vernielen, de klokken uit de torens naar beneden gooien, hoe de lokale bevolking probeert de kerk Schatten zoals de heilige iconen te verstoppen tot betere tijden. De film is in zwart/wit, wat de authenticiteit benadrukt: de koude van de winter, de sneeuw en de kille regen.

Nadat Stalin zijn kopstukken Molotov en Kaganowitsj naar de Oekraïne heeft gestuurd, neemt de repressie toe en

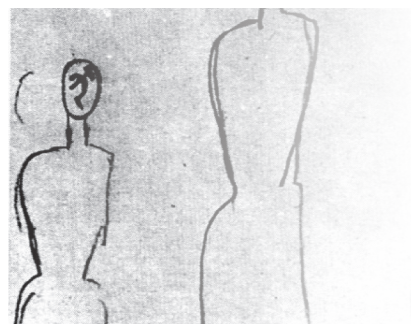

wordt al het eetbare, inclusief zaaigoed voor de nieuwe oogst, uit het huis gehaald zodat er niets meer overblijft. Oma is het eerste slachtoffer. Daarna twee van de drie kinderen. Vader en moeder worden verdacht van het verstoppen van een kostbare kelk uit de kerk. Vader wordt zwaar gemolesteerd, in elkaar geslagen en voor dood in de sneeuw gesmeten. Opnames van uitgehongerde gezichten, uitgelicht tegen de grauwe achtergrond doen denken aan Rembrandt. Tal van gruwelijkheden uit die tijd komen in de film voorbij. Uiteindelijk overleeft alleen de kleine Andrej (Andrejko). In het voorjaar van 1933 vindt hij diep in het bos een andere overlevende, een uitgemergelde oude man en vraagt hem: 'Het was een plaag, hé?' 'Nee', zegt de man, 'het was de Staat.' De Oekraïense muziek, waaronder ook veel prachtige volksliederen, ondersteunt de treurigheid van de film. De film is te zien op YouTube met Engelse ondertiteling.

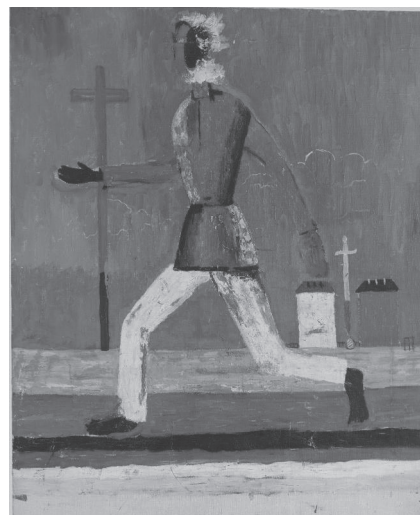
Andere films over dit onderwerp bijvoorbeeld de documentaire *Holodomor, Voices of Survivors* (Canadese overlevenden), *Moving Images* (trailer op YouTube), *Holod or the Denied Memory* (ook te zien op YouTube),

Bitter Harvest, Mr. Jones (een Engelse journalist, die de waarheid achter de graanleveranties van Stalin aan de buitenlandse crediteurs ontdekte) op Netflix.

De Oekraïense schilder Kazimir Malevitsj (geboren in 1879 in Kyiv, opgegroeid in Charkiv) is de enige beeldend kunstenaar, die, vaak verhuuld, heeft verwezen naar de Holodomor, bijvoorbeeld in zijn tekening met in het gezicht een hamer en sikkel, maar vervormd tot kruis en doodskist, en als ondertiteling: 'Hamer en Sikkel dat is Dood en Honger' (*Museum of the Holodomor, Kyiv*). En ook 'De rennende man' die de Russische regering verbeeldt, die wegrent na de vervolging van en moord op de boeren (*Centre Pompidou Parijs*).

Hamer en Sikkel

De rennende man

Stalin, die sinds 1922 aan de macht was, zette met het eerste Vijfjarenplan de socialistische industrialisatie en collectivisatie krachtig door. Met de industriële revolutie werd de prioriteit gelegd bij de, vooral zware, industrie, energie en machinebouw. Het grootste infrastructurele project was Dniproges: de aanleg van een grote dam in de Dnipro, vlakbij wat nu de stad Zaporizje is (Stad achter de stroomversnellingen). Die dam werd de grootste energieleverancier. En er ontstond metaalindustrie. Daarvoor waren grote investeringen nodig, veelal gefinancierd met buitenlandse leningen. Maar de bulk van het kapitaal moest komen uit de landbouw en daarom liet Stalin z'n oog vallen op de graanschuur van Oekraïne (en andere landbouwgebieden zoals Kazachstan en Noord-Kaukasië). Het was gedaan met de NEP (Nieuwe Economische Politiek) van de jaren twintig, waar nog een zekere marktwerking in de economie was toegestaan.

De term collectivisatie had betrekking op de samenvoeging van land en het gedwongen werken van de boeren in collectieve staatsboerderijen. De boeren verloren dus hun land maar ook hun vee en landbouwmachines. Zij kwamen merendeels in opstand: er kwam een golf van boerenprotesten in voorjaar 1930, waarbij ook Sovjetambtenaren en -activisten werden gedood. De regering reageerde hard: de boeren werden als *koelak* (rijke boer, al waren de meeste niet meer dan keuterboertjes) gebrandmerkt. Zo'n 75.000 'koelakken' families werden naar Kazachstan en Siberië gedeporteerd en daar zonder middelen van bestaan eenvoudigweg gedumpt in uitgestrekte bossen. Velen van hen kwamen om. Maar de repressie werkte onvoldoende en dus stuurde Stalin Kaganovitsj (lid van het Politbureau) en Sovjetpremier Molotov naar Oekraïne om de gewenste productie te halen. Daarvoor was het nodig dat ook het Oekraïense partijkader werd vervangen. Dit heette de Culturele Revolutie. Tot dan toe had Stalin een beleid van gedeeltelijke autonomie van landstroken gevoerd, maar daar kwam nu een eind aan: de repressie keerde zich niet alleen meer tegen de boeren, maar richtte zich ook op het vernietigen van de Oekraïense identiteit en cultuur. De boeren werd alles

afgenomen, ook het zaaigoed, waarop de nog massalere sterfte begon, vooral in het voorjaar van 1933, toen de verzwakte bevolking onder andere gras ging eten wat hun ingewanden niet verdroegen. Zelfs kannibalisme kwam voor, ook van eigen kinderen . . .

Tot op de dag van vandaag discussiëren historici over de vraag of deze hongersnood als genocide moet worden gezien, gericht op het uitmoorden van een bepaalde bevolking of bevolkingsgroep. Sommigen zeggen ja, omdat hij niet alleen gericht was tegen de boeren, de *koelakken* van Oekraïne, die zich verzetten tegen de collectivisatie, maar ook tegen de intelligentsia, de lokale bestuurders en tegen hun taal en cultuur. Bovendien werd het eerdere beleid van Oekraïnisering, waarbij een zekere mate van autonomie was toegestaan, beëindigd. Anderen zeggen, dat het in eerste instantie een gevolg was van de wens van de autoriteiten om de landbouw onder controle van de staat te brengen ten behoeve van de industrialisatie, met toenemende honger als gevolg, maar dat Stalin niets deed, toen de partijbazen uit de zwaarst getroffen gebieden rond Kyiv en Charkiv hem bestookten met verzoeken om hulp. Het partijkader werd gezuiverd en Oekraïne werd 'Stalin's Fort': het voorbeeld van een geslaagde collectivisatie.

Een bijkomend en vaak onvermeld gevolg (en misschien geheim doel, indien *man-made*) van hongersnood is de daling van de fertiliteit van de bevolking, die in Oekraïne daalde van 29 miljoen in 1926 tot 26,5 miljoen in 1937. Ook het feit dat kinderen die niet alleen te weinig maar ook kwalitatief onvolwaardig voedsel krijgen, een

achterstand in groei en ontwikkeling oplopen die levenslange gevolgen heeft, moet benadrukt worden.

U begrijpt dat ik dit onderwerp (*man-made hunger*) niet toevallig koos. Op het moment dat ik dit schrijf is de kunstmatig veroorzaakte en in stand gehouden hongersnood in Gaza volop aan de gang. Ondanks oproepen uit de hele wereld, een veroordeling door de VN, massale demonstraties, een vloot vol hulpverleners die het Israëlische cordon proberen te doorbreken, gaat de moord met wapens en het onthouden van de minimale voorwaarden om te overleven (voedsel, schoon drinkwater, behuizing en gezondheidszorg) aan de gewone bevolking van Gaza gewoon door, met onherstelbare gevolgen vooral voor de jongsten. En de zaak is dus niet afgedaan, als bij een verhoopt einde van deze oorlog ook de hongersnood achter de rug is.

Ik laat tot slot de Palestijnse jongen Kair Rafai uit Gaza aan het woord.

Hij zingt:

*'Als oorlogskind zag ik heel veel
wat niemand ziet
wat niemand hoort
Als oorlogskind zag ik de dood
ik zat in nood
wat niemand ziet'*

(De Niemanders, een muziekkollec-tief, dat mensen zonder stem een stem geeft: gevangenen, asielzoekers). Te beluisteren onder andere op YouTube. En zo eindig ik toch nog in de muziek! 🎵

Bronnen: onder meer Serhii Plokhyy *De poorten van Europa, Een geschiedenis van Oekraïne* en de historici Anne Applebaum en Robert Conquest.

Lezing Hiroshima-herdenking op 06-08-2025 in Groningen

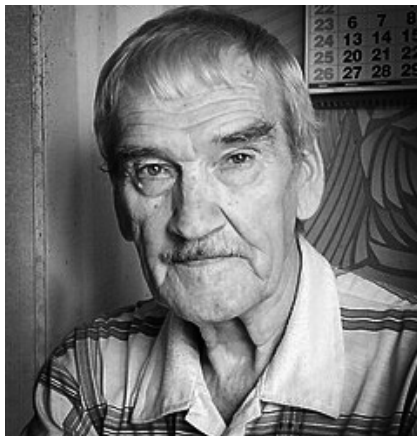
Leo van Bergen

Geachte dames en heren,

Laat ik beginnen met mij voor te stellen. Mijn naam is Leo van Bergen. Ik ben een historicus die voornamelijk schrijft over de relatie tussen oorlog en geneeskunde en ben daarnaast hoofdredacteur van de Nieuwsbrief van Artsen voor vrede. Het is die organisatie, Artsen voor vrede, die ik hier vertegenwoordig. Of beter: de NVMP-Arsten voor vrede.

Die ‘Nederlandse Vereniging voor Medische Polemologie’ heeft een aardige link met deze mooie stad Groningen. Die huisvestte namelijk, vanaf 1963 in de Oude Kijk in ’t Jatstraat, het door de eminente volkenrechtkundige Bert Röling gestichte, en in deze barre en bizarre tijden zeer node gemiste Polemologisch Instituut. Een artikel van Röling uit 1965 getiteld Arts en oorlogsprobleem heeft mede tot de oprichting geleid van de NVMP enkele jaren later. Zijn instituut werd begin jaren negentig het slachtoffer van bezuinigingen omdat, zo oordeelden de universiteitsbestuurders in hun oneindige wijsheid, het niet meer nodig was. Door de ineenstorting van de Sovjetunie zou het ‘vrede op aarde en in alle mensen een welbehagen’ als vanzelf als manna vanuit de hemel op de mensheid neerdalen. Helaas weten we ondertussen beter.

Het is de overtuiging van de NVMP-Arsten voor Vrede dat de atoombommen op Hiroshima en Nagasaki een oorlogsmisdaad en een misdaad tegen de menselijkheid waren, met zijn in twee klappen zo’n 250.000 doden vóór het jaar 1945 voorbij was en daarnaast een veelvoud aan zieken en gewonden, van wie velen nog moesten worden geboren. Deze bommen, liefkozend *Little Boy* en *Fat Man* genoemd, hadden, zo luidt de rechtvaardiging van hun gebruik, een einde aan de oorlog gemaakt waar-

Stanislaw Petrow

door een invasie van Japan onnodig was geworden; een invasie die, zo werd gezegd, miljoenen levens zou hebben gekost, Amerikaans zowel als Japans. Echter. Ten eerste droegen ook de angst voor revolutie en de opmars van de Sovjetunie in Mantsjoerije vanaf 8 augustus, bij aan het besluit tot overgave. Ten tweede waren de bommen een min of meer logisch culminatiepunt van het totaliserende en steeds destructievere karakter van de oorlog, en met name van de luchtoorlog. Maar vooral is deze discutabele maar door velen als waar beschouwde rechtvaardiging achteraf gefabriceerd door degenen die voor het afgooien van de bom verantwoordelijk waren. Hierbij komt dat niet iedereen in de Japanse regering ermee instemde om vanwege de twee bommen en de dreiging van meer, de door de VS geëiste onvoorwaardelijke overgave te tekenen, met name vanwege dat woord

Hiroshima monument Groningen

‘onvoorwaardelijk’; een woord dat er in 1944 mede voor had gezorgd dat de ‘doorvechten tot het uiterste’-regeringsleden de overhand kregen en niet degenen die op overgave aandrongen omdat duidelijk was dat de oorlog nooit kon worden gewonnen. ‘Japanse steden zijn al eerder platgebombardeerd. Waarom dan nu wel toegeven?’, zo vroegen zij. Deze vraag negeert echter het grote verschil tussen de vuurstormen die tientallen Japanse steden te verduren kregen en de vuurflits en luchtdruk golf en straling die Hiroshima en Nagasaki hebben geteisterd; het enorme verschil met andere woorden tussen een zogenaamd conventioneel en een nucleair bombardement. Dat verschil zit hem niet eens zozeer in het aantal slachtoffers. Ook bijvoorbeeld de tot puin gereduceerde hoofdstad Tokio telde zo’n 100.000 doden. Maar het zit hem wel in de intensiteit. Tokio kende in die tijd 52.000 inwoners per km². Hiroshima en Nagasaki respectievelijk 14.000 en 26.000. Het aantal doden per km² was echter net iets meer dan 2.000 in Tokio, tegen 6.000 en 8.000 in Hiroshima en Nagasaki. En het aantal gewonden per km² minder dan 5.000 in de Japanse hoofdstad en respectievelijk 12 en 17.000 in de twee steden waarboven de atoombommen tot ontploffing kwamen.

Ik hoef hier niet verder in te gaan op de enorme destructie die het gevolg is van de inzet van kernwapens zowel tijdens hun gebruik als daarna; behalve door de straling ook door de wereldwijde daling van temperatuur met mislukte oogsten, hongersnood en migratiestromen als gevolg. Ik neem aan dat die destructieve kracht bij ieder van jullie bekend is en dat jullie daar allemaal van zijn doordrongen. Maar in feite zou iederéén van die gevolgen moeten zijn doordrongen. Die zijn immers al sinds 1946 bekend. Toen publiceerde John Hersey zijn *Hiroshima* getitelde verslag van getuigenissen, onder wie twee artsen. Dat is helaas niet zo. En waar velen zeker niet of in ieder geval veel te weinig van zijn

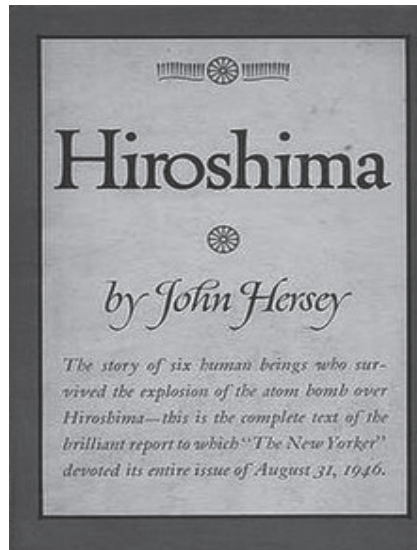
doordrongen, inclusief medici, is dat er geen noemenswaardige hulpverlening tegenover die onvoorstelbare hoeveelheid dood en verderf zal staan, kán staan.

Medische hulp is onmogelijk, niet alleen vanwege de aard en hoeveelheid van de wonden, maar ook omdat de gezondheidswerkers – artsen, verplegers, ambulancepersoneel – eerder zelf hulp nodig hebben dan dat ze die kunnen verlenen, als ze de explosies al hebben overleefd uiteraard. En indien bestraald, is het zeer de vraag of ze binnen enigszins afzienbare tijd zover hersteld zijn dat ze wél aan hulpverlening toekomen. Om een indicatie te geven: van de 150 artsen in Hiroshima waren er 30, en van de 1780 verpleegkundigen 126 enigszins in staat te proberen hun medische taak uit te oefenen. Ik zeg met opzet ‘proberen’, want medicatie en medische hulpmiddelen waren in het absolute niets opgelost. En anders waren zij wel vanwege stralingseffecten totaal onbruikbaar. Bovendien was de medische infrastructuur – ziekenhuizen, hulpposities, ambulances – nagenoeg volledig vernietigd. Het is deze zekerheid van medische hulpeloosheid die het Internationale Rode Kruis er enkele jaren geleden toe bracht om, ondanks haar normaliter beleden politieke neutraliteit, zich volledig achter het streven naar kernontwapening te plaatsen. Tegenover een kernexplosie is neutraliteit onmogelijk, ongepast, immoreel.

‘Ja maar’, zullen voorstanders van kernbewapening zeggen, ‘zij hebben sinds 1945 de vrede verzekerd.’ Zij, zeggen ze, zijn de kers op de taart van de voor die vrede verantwoordelijke afschrikkingsstrategie, en die is weer gebaseerd op de overtuiging dat wie vrede wil, zich moet voorbereiden op oorlog. Het is een zin die al duizenden jaren wordt gebezigd. En ook heden ten dage ligt zij weer, als ware zij een onbetwistbaar feit, op menig lip bestorven, terwijl haar geschiedenis toch niet bepaald een succesverhaal kan worden genoemd.

Maar wat voorstanders van ‘vrede door afschrikking’ bijvoorbeeld verzwijgen, is dat er gedurende al die decennia sinds 1945 buiten de rijke Transatlantische, Westerse landen

vele zogenaamde proxy-oorlogen zijn gevoerd. En verder verzwijgen zij dat door het bezit van kernwapens staten zich, en nog terecht ook, onschendbaar achten en anderen erdoor hun wil kunnen opleggen. Hierbij komt dat de afschrikkingsredenatie ervanuit gaat dat er altijd en overal bedachtzame, gewetensvolle politici en militairen over de inzet van kernwapens beschikken. We weten allemaal dat dit, zeker heden ten dage, niet het geval

is. Maar bovenal ontkent de ‘vrede door kracht’-redenatie dat er nooit of te nimmer menselijke vergissingen optreden en dat er zich nooit of te nimmer computerstoringen of -hacks voordoen of voor zullen doen. En zij gaat ervan uit dat de communicatie tussen kernwapenlanden hierover, gespeend is van het wantrouwen dat normaliter hun relaties kenmerkt, en dat die altijd vlekkeloos verloopt en onmiddellijk plaatsheeft. Ook daarvan weten we, bijvoorbeeld door Annie Jacobsens recente boek *Kernoorlog. Het scenario* dat dit allesbehalve het geval hoeft te zijn. Al een aantal malen is de mensheid, zijn alle flora en fauna, is de gehele aarde, aan totale vernietiging ontsnapt. Die keer in 1983 dat de Rus Stanislav Petrov de wereld redde door in plaats van meteen zijn superieuren in te lichten, wat eigenlijk het voorschrift was, te wachten op bevestiging dat de puntjes op zijn computerscherm inderdaad op een kernaanval wezen, is slechts het bekendste maar allesbehalve het enige voorbeeld. Het is ook die mogelijkheid van menselijke vergissingen, digitale problemen of falende

communicatie die aantoonst dat, al zal de kennis om kernwapens te maken nooit meer verdwijnen, het echt beter is er maar geen in voorraad te hebben. Wapens die er niet zijn, kunnen ook niet per ongeluk of na een misverstand worden afgeschoten.

Albert Einstein schreef in 1955 in het voorwoord van een boek over de gevolgen van kernexplosies dat, ik citeer, ‘onze wereld wordt bedreigd door een crisis waarvan de omvang schijnt te ontgaan aan diegenen, die de macht bezitten om grote beslissingen ten goede of ten kwade te nemen. (...) Het afwenden van deze dreiging is het meest urgente probleem van onze tijd geworden.’ Zoals de woorden van de Franse schrijver Albert Camus, nadat hij van de verwoesting van Hiroshima had gehoord, dat vanaf dat moment de wereld voor de keuze staat tussen hel of rede, hebben ook de woorden van Einstein zeventig jaar na dato en tachtig jaar na Hiroshima en Nagasaki nog niets aan waarheid en kracht ingeboet. Er kan alleen nog de door vele machthebbers eveneens gebagatelliseerde of zelfs ontkende klimaatverandering aan worden toegevoegd, een klimaatverandering waaraan overigens bewapening en zeker kernbewapening een fikse steen bijdragen.

Om de kerndreiging weg te nemen is veel nodig, maar hoe mooi zou het zijn als na de aankomende verkiezingen de volgende regering en de nieuwe Kamer zouden besluiten het in 2017 aanvaarde en vier jaar later van kracht geworden VN-verdrag over het verbod van nucleaire wapens te ondertekenen en te ratificeren? Die stap is echter slechts de allereerste om dit rechtsgeldige verbod op niet alleen het gebruik maar ook het produceren van kernwapens, zowel de grote strategische als de zogenaamd kleine tactische, wereldwijd aanvaard te krijgen. Zowel de IPPNW als de NVMP-Arsten voor vrede zal de noodzaak daarvan altijd blijven benadrukken. Kracht alleen leidt niet tot vrede, maar tot overheersing door de militair sterkste.

Wie vrede wil, bereide zich dus voor op vrede. En om te beginnen op een kernwapenvrije vrede. ❁

Op niet meedoen staat gevangenisstraf...

Hans van Iterson

Zelf ben ik ooit als dienstweigeraar bij de NVMP terecht gekomen, daarom keek ik erg uit naar het boek van totaalweigeraar Willem de Haan, *Vrede als daad*. Tijdens het lezen drong zich telkens weer het zinnetje van de post-punk band *Hang Youth* bij me op 'Op niet meedoen staat gevangenisstraf'. De keiharde realiteit voor de totaalweigeraar die daarmee zijn daad 'beloond' ziet worden.

Waar haviken zijn, moeten ook duiven zijn

Op voorhand wil ik zeggen dat Willem de Haan¹ een fantastisch boek heeft geschreven dat vele dimensies kent en dat ik iedereen van harte kan aanbevelen. Ook al omdat we weer op een kantelpunt staan wat betreft de dienstplicht.

Veel sneller dan ik voor mogelijk had gehouden, wordt er in verkiezingsprogramma's van politieke partijen weer gesproken over een opkomstplicht. En bij een plicht horen sancties als je toevallig geen zin hebt om aan die vaderlandslievende plicht te voldoen. Zelf is de Haan niet eens een pacifist in de zuivere betekenis van het woord, maar meer wat hij noemt een politieke pacifist: iemand die militarisme afwijst, het militaire denken waarbij het normaal is om jonge mensen tegen elkaar te laten vechten en de dood in te jagen. Iets soortgelijks heb ik Generaal bd Mart de Kruijf overigens ook eens horen zeggen over de frivole reclamespotjes bij Defensie: het leger is niet leuk, gezellig en kameraadschappelijk met elkaar optrekken, je leert er om mensen te doden.

Beroep op de Wet gewetensbezwaren

De totaalweigeraar verzet zich tegen het militaire systeem. Zij deden niet mee en de staat bestraftte dat. Totaalweigeraars stelden de overheid voor een dilemma. Hun weigering onbestraft laten kon de overheid niet, maar achttien maanden celstraf voor iemand die 'niks gedaan heeft' was ook ongemakkelijk. Waarom doet u toch geen beroep op de Wet gewetensbezwaren? Die was daar speciaal voor gemaakt en dan waren zij van het probleem verlost. Maar totaalweigeraars stonden voor hun idealen, als de overheid dat wilde bestraffen was dat hun zaak en moesten ze dat maar uitleggen. Waarom moesten zij motiveren om niet in dienst te gaan? Niet in dienst willen om anderen te leren doden zou de norm moeten zijn. Stuur degenen die zonder probleem in dienst willen maar langs de psychiater. De totaalweigeraar wilde zich tegen militarisme verzetten en niet met vervangende dienst op een zijspoor laten zetten. Feitelijk was die vervangende dienst immers een makkelijke ontsnappingsroute en onderdeel van hetzelfde systeem.

Op niet meedoen staat gevangenisstraf

Het boek staat ook uitgebreid stil bij de harde realiteit van achttien maanden gevangenisstraf. De gevangenisdirecteur, luitenant-kolonel Bikker, die 'respect' had en een 'heel eind mee kon gaan' met de Haans keuze. Maar het was toch echt zijn eigen schuld dat hij hier zat omdat hij geen beroep op de Wet gewetensbezwaren wilde doen. Dat was volgens de Haan de omgekeerde wereld. 'Het is niet mijn keuze dat jullie mij opsluiten, dat is toch echt jullie verantwoordelijkheid', was zijn antwoord.

En dan de confrontatie met medegevangenen: 'Waarom zit jij hier? Dienstweigeren?!? Wie gaat er nou voor zijn principes in de gevangenis zitten? Toch dwong het respect af, je stond ergens voor.'

Bij de keuze om totaalweigeraar te worden liet Willem de Haan zich inspireren door een omvangrijke geschiedenis van dienstweigeraars. Het grootste voorbeeld was dominee en anarchist Bart de Ligt, de schrijver van het Dienstweigermanifest uit 1915 en van het boek *Vrede als daad* uit 1933 waarnaar de Haan zijn eigen boek vernoemde. De Ligt geloofde dat geweld nooit een oplossing kon zijn voor conflicten en dat echte rechtvaardigheid alleen bereikt kon worden met geweldloze middelen. Vrede als daad: wie het ernst is laat het niet alleen bij woorden.

Indië-weigeraars

Pijnlijk wordt het voor Nederland als de politioele acties in Indonesië passeren. Dit mocht geen 'oorlog' genoemd worden en klinkt heel erg als de 'speciale militaire operatie' die Poetin in 2022 over Oekraïne afriep. De orde moest hersteld worden in de

Nederlandse kolonie die onder Soekarno de onafhankelijkheid had uitgeroepen. Pas in 2022 zou Nederland bij monde van premier Rutte haar diepe excuses uitspreken voor het Nederlandse geweld dat aan zo'n honderdduizend Indonesiërs het leven kostte. Het zorgde destijds wel voor de eerste grote groep dienstweigeraars, zo'n zesduizend in totaal. Hun redenering was: je gaat niet met wapens een ander volk onderdrukken dat vrij wil zijn. Maar dat bleef niet ongestraft. 'Men kan zich niet onttrekken aan het gaan naar Indië. Nog minder aan de straf die daarop volgt. De wrekende arm der gerechtigheid zal u zeker grijpen.' En die straf was vier jaar gevangenisstraf. Het is exemplarisch hoe er tegen dienstweigeraars en deserteurs werd en wordt aangekeken: langdurig opsluiten als ze al niet ter plekke worden geëxecuteerd.

Zijn wij nog vrij om te denken?

In George Orwells 1984 is er geen plaats voor de afwijkende denker, iets dat zeker voor de totaalweigeraar geldt. Zij waren dissidenten en die zijn voor overheden altijd lastig. Sterker nog, ze draaien de gevangenis in. Waren dat geen toestanden die alleen in een dictatuur plaatsvonden? Door militaire dienst te weigeren hadden totaalweigerars *thoughtcrime* gepleegd. Dat afwijkende denken mag niet, we moeten ons laten leiden door de propaganda waarmee wij dagelijks te maken hebben. 'De keuze is ofwel bewapenen of Russisch leren' (NAVO SG Mark Rutte). We zijn beland in een epische strijd tussen goed en kwaad, er is geen twijfel over het motief van de vijand en alleen oorlog kan vrede brengen.

Bovenaan het lijstje van de inlichtingendienst

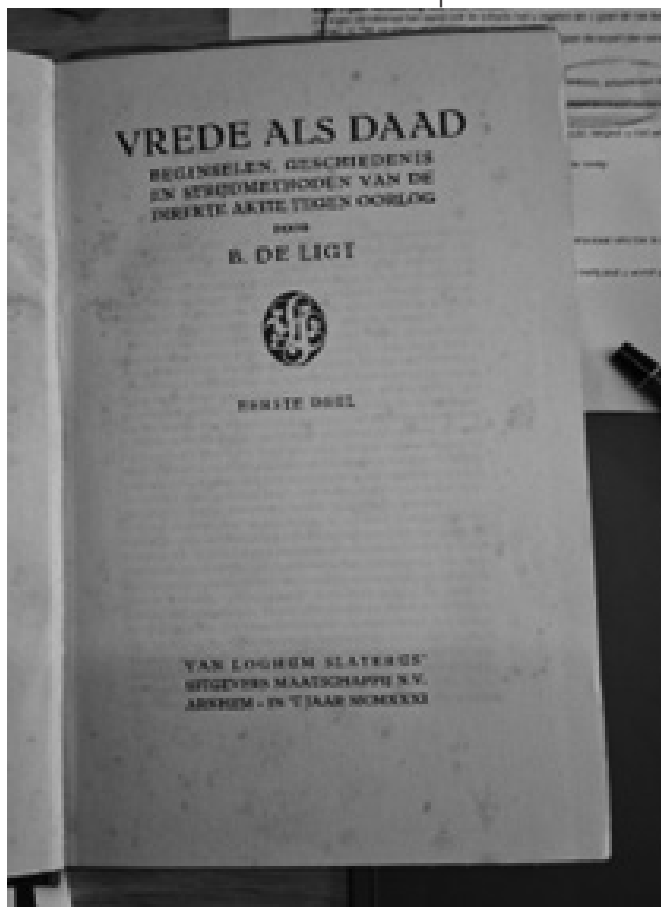
Waar activisten zijn, zijn inlichtingendiensten. Totaalweigerars werden nauwlettend in de gaten gehouden door de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD). Verbijsterend is het hoofdstuk dat daarover gaat. Er passen praktijken die je in de Sovjet-Unie zou verwachten, niet in Nederland. Als Willem de Haan in 2000 de hand weet te leggen op zijn eigen BVD-dossier is hij sprakeloos. Hij is jarenlang gevolgd en afgeluisterd. Al als 16-jarige scholier wordt hem leiderschap in het 'scholierenverzet' toegedicht. In

de gevangenis in Assen blijkt een 'medege-deteneerde' later een BVD-informant te zijn die op hem inpraat en het zo jammer vindt 'dat er geen harde acties meer zijn'. Dezelfde informant infiltreert later in de Amsterdamse krakersbeweging waar hij beweerde semtex te hebben en medestanders zocht om 'dingen' op te blazen. Al snel vertrouwden de krakers hem niet meer en gooiden hem uit de beweging. Tegenwoordig heet de inlichtingen-

het blokkeren van wegen taant al snel het draagvlak. Het publiek begrijpt de achterliggende gedachte niet, maar ziet slechts vernieling en overlast. Tijdens de laatste Vuelta (de wielerronde van Spanje) waren er massale pro-Palestina protesten, af en toe gepaard met een blokkade van de renners. Al snel hoor je dan op wielersfora 'weer die klootzakken'.

Voor de Haan was totaalweigeren de

meest pure en dankbare vorm van actie voeren. Het was een persoonlijk getuigenis die voortkwam uit zijn overtuiging dat het militarisme een verwerpelijke manier van denken en doen is. 'Het doden van anderen was en is voor mij een te principieel punt om compromissen over te sluiten.' Het is afwachten of er ooit nog een opkomstplicht komt die je daadwerkelijk kunt weigeren. Maar het bevragen van macht en vraagtekens plaatsen bij militarisering, dat kunnen we

dienst 'Teams Openbare Orde Inlichtingen' (TOOI teams). Ze hebben ruime bevoegdheden om in het geheim informatie in te winnen over burgers. Praktijken van een politiestaat.

Vrede als daad

Vrede als daad: dat is nooit de hoop opgeven dat het anders kan. Het normale niet normaal vinden en het ondenkbare denkbaar. Dat is niet met twee maten meten, waarbij het Russische geweld tegen Oekraïne veroordeeld wordt en het Israëlische in Gaza getolereerd.

Hoe breng je 'vrede als daad' in de praktijk? Met verfgooiacties tegen straaljagers, soep naar schilderijen en

allemaal. Door met anderen in gesprek te gaan, door petities te tekenen, een ingezonden brief te schrijven, politieke partijen te bevragen, een poster op te hangen of in een demonstratie mee te lopen. ❁

Willem de Haan, *Vrede als daad*, Nederlands Paperback 9789083483665, 259 pagina's.

1 Willem de Haan is journalist, socioloog en redacteur van *VredesMagazine*

Defensie enquête onder 17-jarigen

Hans van Iterson

Vanaf dit najaar zullen 17-jarigen een brief van Defensie ontvangen waarin ze uitgenodigd worden online een enquête in te vullen. Wij konden de hand leggen op een exemplaar.

De enquête is heel verhelderend. Hoe je hem ook invult, je bent altijd geschikt voor Defensie! Want wat is bij 'werkmotivatie' het verschil tussen de drie keuzes 'Ik wil iets betekenen voor anderen/de wereld/de maatschappij?!' En als je twijfelt bij 'Welk krijgsmachtsonderdeel spreekt je aan?' is het antwoord 'Er is plek voor iedereen'!

Veel kritiek heb ik op de acht gedragsvragen. Die zijn heel erg sturend in de richting van 'ben ik het mee eens'. Beter zijn dan weer de gevreesde 'sportvragen'. Hier mag ook wandelen, darts of yoga ingevuld worden!

En visueel bestaat het leger uit vrolijk lachende kameraden, wie zou er niet bij willen horen? En ben je echt geïnteresseerd? De meer serieuze vragen

komen als je daarna het 'keuzecompas' in gaat vullen. Maar dat is echt iets voor de *Call of Duty*/*Fortnite* spelers.

De ontwikkelingen gaan echter sneller dan we kunnen bijhouden. Op MBO, HBO en Universiteiten doet de Nationale Weerbaarheids Training (NWT) haar intrede. Tijdens de NWT volg je een 10-weekse Initiele Militaire Opleiding (IMO), waarin je militaire basisvaardigheden ontwikkelt. De vaardigheden die je hier leert, zoals leiderschap, teamwork en doorzettingsvermogen, zijn niet alleen binnen Defensie, maar ook daarbuiten onmisbaar.

Herinvoering van de militaire dienstplicht lijkt slechts een kwestie van tijd te worden. 🇳🇱

Opening van de tentoonstelling Dienstweigeraars en deserteurs in Hitlers Derde Rijk

Leo van Bergen

Geachte dames en heren,

Uit de tijd dat ik achttien werd, tweede helft van de jaren zeventig, herinner ik me nog goed de soms felle discussies over wel of niet dienstweigeren, en zo ja: hoe dan. Werd er gebruik gemaakt van de Wet gewetensbezwaren, of moest er principiëler worden opgetreden tegen het militair systeem desnoods ten koste van gevangenisstraf. Dat ging er soms fel aan toe. Een van de grote makken van links – althans: van delen van links – is nu eenmaal dat, net als bij sommige delen van het zich protestant noemende Nederland, ‘het beste’ ‘het goede’ altijd als vijand beschouwt, en dat nog harder bestrijdt dan degenen die ‘het foute’ omarmen, dan degenen die het in het geheel niet met haar eens zijn. Zelf keek ik het allemaal van een afstandje aan. Ten eerste was ik geboren in het katholieke Zuiden en dus meer van het ‘goede discussie en daarna gezellig samen de kroeg in’. Belangrijker echter was dat ik was geboren in 1959 en dus net als al mijn jaargenoten was vrijgesteld van militaire dienst. Zelfs een keuring kon er niet van af.

Het belangrijkste toenmalige discussiepunt was: wat is ‘weigeren’? Het is een vraag zo oud als militaire dienst zelf, maar laten we niet tot de Trojaanse Oorlog teruggaan. In de Eerste Wereldoorlog – de oorlog die tot de oprichting van het Berlijnse *Anti-Kriegsmuseum* aanleiding gaf dat aan de oorsprong van deze tentoonstelling staat – weigerden alle Britse Quakers militaire dienst, maar sommigen van hen kozen er wel voor toch naar de loopgraven van België en Frankrijk te vertrekken. Zij wilden als

Bertrand Russel

arts of verpleger van de zogenaamde *Friends Ambulances* gewonde soldaten bij gaan staan. Anderen vonden dit echter niet kunnen. Zij zeiden dat ook op die manier het militarisme en daarmee de oorlog werden gesteund. Een échte dienstweigeraar deed dat in hun ogen niet, in de ogen van, om het in de taal van het *Anti-Kriegsmuseum* te zeggen, de *Prinzipienreiter*, een woord dat beter met ‘dogmatici’ dan met ‘principiëlen’ kan worden vertaald. Ik betwijfel of in de ogen van deze *Prinzipienreiter* de Duitse *Wehrmacht*-soldaten die in deze tentoonstelling worden belicht, ‘dienstweigeraar’ zouden mogen worden genoemd.

Hadden deze *Prinzipienreiter* gelijk? Daar ga ik niet over, maar wat zij veelal wel vergaten, is dat ideeën, overtuigingen en zeker de daaruit getrokken consequenties, altijd op zijn minst worden beïnvloed dóór, zo niet voor een groot deel afhankelijk zijn ván tijd en plaats, van de maatschappelijke context. Het simpele feit dat ik in 1959 ben geboren en daarom nooit voor de keuze ben gesteld of ik moest weigeren of niet, bewijst het. Maar het

geldt ook voor degenen die doorgaans tot de meest overtuigde weigeraars moeten worden gerekend. Neem de Britse filosoof Bertrand Russel. Hij, in 1914 overigens al 42 jaar oud, was een van de boegbeelden van de Britse dienstweigerbeweging ten tijde van de Eerste Wereldoorlog – overigens deels omdat hij smoorverliefd was op de pacifiste Ottoline Morell. Ook een filosoof is niets menselijks vreemd. Tijdens het Interbellum zette Russell die rol voort als grondlegger van het pacifistisch utilitarisme. Na de Tweede Wereldoorlog tot zijn dood in 1970 op 98-jarige leeftijd werd hij het verweerde maar nog steeds zeer vitale gezicht van de *Campaign for Nuclear Disarmament*. Ten tijde van de Tweede Wereldoorlog echter had hij tijdelijk zijn principes geparkeerd. Het bestrijden van het nazisme, van raciaal superioriteitsdenken – een denken dat hemzelf overigens ook niet bepaald vreemd was geweest –, had in zijn ogen voorrang op zijn pacifistische overtuiging. Daarvoor was, hoe triest op zich ook, op dat moment militair geweld nu eenmaal onontbeerlijk.

Russell was de enige niet. Ook de oprichter van het *Anti-Kriegsmuseum* bewandelde een dergelijk pad. Ernst Friedrich, dienstweigeraar in de oorlog van 1914-1918 en vanwege die actie opgesloten in een psychiatrische kliniek, nam na de *Machtübernahme* in 1933 de wijk. Van zijn boek *Krieg dem Kriege* uit 1924, waarvan de vele gruwelijke oorlogsfoto's de basis van zijn museum vormden, ging een groot deel van de oplage in vlammen op. Friedrich kwam uiteindelijk in Frankrijk terecht, werd daar lid van het verzet en vocht tegen zijn voormalige landgenoten ten tijde van de geallieerde opmars in 1944. Al is onduidelijk of hij ook echt de wapenen heeft opgepakt, laat staan gebruikt, ook voor hem

was het militair verslaan van Hitlers Derde Rijk even van een hogere orde dan zijn antimilitaristische, geweldloze overtuiging.

Context bepaalt dus mede hoe weigeraars naar de wereld kijken, maar zij bepaalt ook deels hoe de wereld naar weigeraars kijkt. Om Nederland als voorbeeld te nemen. De dienstweigeraars in de jaren twintig van de vorige eeuw, met Herman Groenendaal als bekendste naam, werden ten eerste heel vreemd en ten tweede met de nek aangekeken. Maar tezamen met de beelden van en verhalen over de loopgraafoorlog van 1914-1918 zorgden zij ook voor een verandering in denken, een verandering waarin het woord 'geweten' een grote rol speelde en die als voornaamste gevolg had dat in 1923 de zeer principiële pacifisten, degenen die echt iedere vorm van geweld afwezen, van dienst werden vrijgesteld. Al bleef dat concrete gevolg bestaan, van de bijbehorende verandering van geest was na de Tweede Wereldoorlog weinig meer over. Degenen die weigerden naar de Oost te vertrekken om Indië weer bij Nederland te krijgen, wachtte de cel en slechts een enkeling sprak daar schande van. Nu echter zijn juist velen van mening dat zij, en niet degenen die wél zijn gegaan, destijds aan de goede kant van de geschiedenis stonden. Dit vanwege het koloniale doel van de strijd én vanwege het structurele, alle oorlogsregels schendende geweld dat door de Nederlandse krijgsmacht in de jaren 1946-1949 in haar voormalige gordel van smaragd is uitgeoefend. Gezien bepaalde hedendaagse ontwikkelingen is het overigens allesbehalve denkbeeldig als over een tijd dit sentiment weer zal zijn gekanteld.

Context speelt ook een grote rol bij nog enkele andere zaken die in deze tentoonstelling aan de orde komen. Terecht wordt in het persbericht erover gezegd dat het aantal geëxecuteerde deserteurs en weigeraars bij landen als Groot-Brittannië en Amerika, bij de Westerse geallieerden, volkomen in het niet viel bij dat van Duitsland; een aantal dat niet exact bekend is maar met zekerheid in de tienduizenden loopt. Echter, deze verhouding ligt al behoorlijk anders als we naar de geallieerden als geheel kijken en daarmee het aantal

geëxecuteerde Sovjet-deserteurs en -weigeraars erbij betrekken. En dit is niet de enige kanttekening die bij deze cijfers kan worden gemaakt. In de oorlog van 1914-1918 lag die verhouding namelijk precies andersom. In die oorlog waren het de Westerse geallieerden – Frankrijk, Groot-Brittannië en toentertijd ook Italië – die veruit de meesten bij ochtendgloren executeerden om zo als afschrikwekkend voorbeeld te dienen voor de overige soldaten. Sterker: ondanks dat het vergeleken met Duitsland slechts over een minuscuul leger beschikte en ondanks dat het al na een jaar stopte met executies vanwege militaire overtredingen, heeft zelfs België meer soldaten voor een vuurpeloton gezet dan Duitsland gedurende de gehele oorlog. Het verschil tussen de twee oorlogen is duidelijk: in Duitsland werd in 1939-1945 uit ideologische overwegingen geen enkele vorm van zwakte getolereerd, want zo werden desertie en dienstweigering gezien.

Erich Kästner

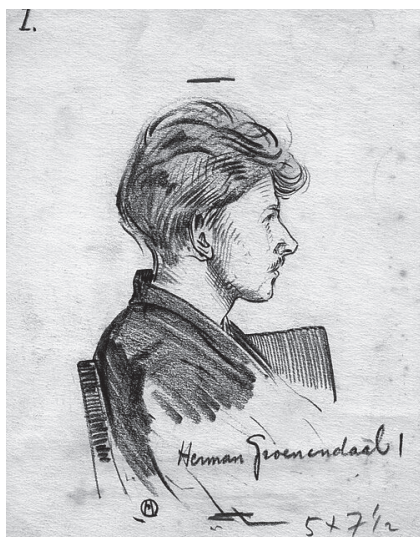
Dit brengt ons bij het wellicht belangrijkste item in de discussie over weigering en/of desertie. Niets scheidt de geesten zozeer als de vraag of een dergelijke actie inderdaad een teken is van zwakte, lafheid, labbekakkerigheid, of dat het juist een teken van moed is, een teken van staan voor je principes ongeacht de consequenties. In 1917 werd de in 1899 geboren Duitse schrijver Erich Kästner, wiens boeken in 1933 op de brandstapel belandden, voor militaire dienst opgeroepen. Al tijdens zijn bikkelharde, *Full Metal Jacket*-achtige opleiding tot artillerist, waarover hij het gedicht *Sergeant Waurich* schreef, ontwikkelde hij een levenslang voortdurende, antimilitaristische overtuiging en de daarbij horende overtuiging dat 'nee' het belangrijkste woord in de taal is

en het uitspreken ervan een teken van moed. In 1927 schreef hij dit op in het gedicht: *Ken je het land waar kanonnen bloeien?* met daarin de regels: 'Daar wordt men niet als burger geboren en heeft hij succes die de bek gesloten houdt.'

De woorden van Kästner zijn woorden die heden ten dage weer zeer actueel zijn, maar dat was niet altijd zo; althans niet in de huidige mate. Als ik niet was vrijgesteld, was ik in 1977 opgeroepen. Het was in het Nederland van die tijd, de jaren zeventig en tachtig, hooguit een teken van moed als iemand niet alleen 'nee' zei tegen de dienstplicht, maar ook tegen de vervangende dienst. Voor een beroep op de Wet gewetensbezwaren was moed niet echt een vereiste. Het was bijna moeilijker een beroep op die wet niet, dan wél ingewilligd te krijgen. Dit betekende dat naast moed, zelfs overtuiging geen vereiste was. Ik herinner me nog goed dat ik midden jaren tachtig voor een studiegenoot zijn bezwaarschrift heb geschreven. Zelf vond hij dat lastig omdat hij niet echt bezwaren had behalve dan 'gewoon geen zin in'. Het verzoek werd ingewilligd en omdat hij mij kende was zijn poging om bij het toenmalige Pax Christi aan de slag te gaan, succesvol.

Dat lag in andere tijden wel anders. Zowel moed als overtuiging was wel degelijk een vereiste, in – om er maar een paar te noemen – alle oorlogvoerende landen in 1914-1918 of 1939-1945, in het Nederland van 1946-1949, in de Verenigde Staten en het Vietnam van 1965-1975, of het Rusland, Israël of Oekraïne van nu. Wijze en tijdstip van weigering, reeds vooraf of ten tijde van de dienst zelf, maakte en maakt daarbij niet uit.

In de discussie over weigering moet dus plaats en tijd in het oog worden gehouden en, belangrijker nog, dat die plaats en tijd voortdurend aan verandering onderhevig zijn. Het is precies die veranderende context die deze tentoonstelling en de erin aan bod komende Duitse dienstweigeraars en soldaten die de verschrikkingen aan met name het Oostfront niet meer met hun geweten in overeenstemming konden brengen, heel mooi laat zien – al is het dan impliciet omdat je naast, achter en

voor de beelden en teksten moet kijken over de gruwelen in 1939-1945. Maar wie dat doet, ziet dat door de context waarin wij denken en handelen oude vormen en gedachten kunnen sterven, om maar eens een klassieker te citeren; en dat de ideeën en daden van individuen dat sterven kunnen bespoedigen.

Wie waren de soldaten aan wie in deze tentoonstelling aandacht wordt geschonken? Zij maakten deel uit van de Duitse *Wehrmacht*. Die krijgsmacht heeft na de oorlog decennialang het beeld in stand weten te houden dat het een moreel hoogstaande, volgens Geneefse en Haagse oorlogsregels handelende gewelddadige organisatie was, zoals Israël op dit moment ook volhoudt het moreel meest hoogstaande leger ter wereld te hebben, ondanks alle bewijzen van het tegendeel (tenzij het natuurlijk kan bewijzen dat alle andere legers moreel nog laakbaarder handelen, maar dat lijkt me een onmogelijke klus).

In weerwil van publicaties als *Keine Kameraden* uit 1978, slaagde de West-Duitse krijgsmacht, of beter: de West-Duitse maatschappij als geheel, erin om alle misstanden op het conto van de SS en andere nazi-organen te schrijven. In de DDR was dit uiteraard anders. Daar werd het Sovjetleger als moreel hoogstaand gezien, ondanks, om maar iets te noemen, de vele duizenden verkrachtingen waaraan het zich bij haar opmars naar Berlijn schuldig had gemaakt. Maar uiteindelijk schoten – *excusez le mot* – boeken als *Erobern und Vernichten*, maar zeer zeker ook de tentoonstelling *Vernicht-*

ungskrieg. Verbrechen der Wehrmacht 1941 bis 1944 dit beeld aan diggelen.

De soldaten die in deze tentoonstelling centraal staan, degenen dus die niet meteen weigerden, de spijtoptanten, kunnen deels uit Christopher Brownings *Ordinary Men* zijn weggelopen. Volkomen normale mannen, sommigen eerder jongens, die een militair uniform aantrokken en daardoor in een hen naar alle waarschijnlijkheid volkomen vreemde, en in ieder geval extreem gewelddadige wereld terecht kwamen. Ik weet niet of zij aanvankelijk met enthousiasme, met een soort desinteresse omdat ieder-

daadwerkelijk ondersteunende *Wehrmacht*, gewend raken aan oorlog, aan dood, aan destructie en aan het door collega's of door henzelf toegepaste geweld. Daardoor gingen zij, eerst wellicht aarzeland, maar later volop en zonder bedenkingen deelnemen aan de grootschalige moordpartijen, aan de executies van onschuldige burgers, en dan met name joden. Het beeld van gewenning dat bijvoorbeeld in een serie als *Unsere Mütter, unsere Väter* zo overtuigend is geschetst.

In die serie kwam echter ook het tegenovergestelde voorbeeld voor. Het voorbeeld van iemand die aanvankelijk met volle overtuiging het geweer oppakte ter verdediging van de eer en de glorie van het Duitse vaderland, maar na een tijd weigerde om nog langer deel te nemen aan de door zijn medesoldaten begane misdaden. Hij stond voor al diegenen die weigerden nog langer onderdeel te vormen van een organisatie die niet zozeer oorlog voerde als wel met een pure vernietigingscampagne bezig was, een actie die zij doorgaans met de dood hebben moeten bekopen. Ze konden de dagenlang voortdurende executies, zoals in het Oekraïense Babi Yar, niet meer met hun geweten in overeenstemming brengen, iets wat tegenwoordig wel *moral injury* wordt genoemd.

Met die weigering komen we op de crux van dit verhaal en waarom deze tentoonstelling ook heden ten dage van groot belang is. Ongeacht wat ze daaraan voorafgaand hadden gedaan, ongeacht wat ze daaraan voorafgaand hadden geloofd, op een bepaald moment zeiden zij: 'Tot hier en niet verder. Wat de consequenties ook zijn, ik weiger. Ik zeg nee.' Daar was op die plek en in die tijd wel degelijk een heleboel moed voor nodig en daarvoor verdienen zij ons grootste respect. Het is dan ook met veel genoegen en trots dat ik deze tentoonstelling over dienstweigeraars en deserteurs in Hitlers Derde Rijk voor geopend verklaar. ❧

een nu eenmaal moest, of ook toen al behoorlijk *contre coeur* in krijgsdienst traden, maar ze deden het hoe dan ook wel. Als het *contre coeur* was, zal daarbij de volkomen gerechtvaardigde angst voor fikse repercussies zonder twijfel een rol hebben gespeeld. Als het met enthousiasme gebeurde blijft het altijd de vraag of persoonlijk karakter en ideologie of sociale druk daarbij om voorrang streden. Maar wat het ook was: na een tijd pasten zij niet meer in het algemene patroon dat Browning schetste: een patroon van normale mensen die, als lid van de zogenaamde *Einsatzgruppen* van de *Sicherheitsdienst*, of als onderdeel van de die *Einsatzgruppen* faciliterende of

https://www.vredesmuseum.nl/t_duits/vooraf.html

De roode kruisvlag en de witte vaan

Leo van Bergen

Tijdens de Frans-Duitse oorlog (1870-1871) stuurde het toen drie jaar oude Nederlandse Rode Kruis diverse ambulances naar de slagvelden. Een van de artsen was Suffridus Renicus Hermanides, de toen nog jonge, diepgelovige arts die in de jaren tachtig van de negentiende eeuw het gereformeerd psychiatrisch centrum Veldwijk zou oprichten en gaan leiden.

Door de in Frankrijk opgedane ervaringen zou hij van een humanitarist in een pacifist veranderen. Humanitarisme en pacifisme gingen toen nog behoorlijk hand in hand, zoals de gezamenlijke Vredesnobelprijs van 1901 voor Rode-Kruisoprichter Henry Dunant, en toenmalig boegbeeld van de vredesbeweging, Frederic Passy, laat zien. Het neemt niet weg dat er behoorlijke verschillen van inzicht waren. Het 'oorlog vermijden' van de vredesbeweging is immers heel iets anders dan het 'de gevolgen van oorlog verzachten' van de humanitaristen. Zij dachten weliswaar dat ook daardoor uiteindelijk oorlog zou verdwijnen, maar de pacifisten zagen in ieder geval vooralsnog alleen maar een oorlogsdrempel verlagend effect van al het pleisters plakken dat de Dunantvolgers voorstonden, iets waarbij zij overigens de door Dunant bewonderde en allesbehalve pacifistische Florence Nightingale aan hun zijde wisten. Zij vreesde dat een organisatie bestaande uit vrijwilligers de regeringen aller landen het excuus zou geven om de bevolkingen voor te houden dat zij er alles aan deden om hun 'vaders, broers en zonen' de hulp te geven die zij verdienden als zij gewond waren geraakt in hun nobele strijd voor het vaderland, terwijl zij de gelden die zij daarvoor eigenlijk aan een goede me-

Suffridus Renicus Hermanides

dische zorg zouden moeten besteden, een andere, dodelijkere bestemming konden geven.

Hermanides en de de Frans-Duitse Oorlog

Over al dit soort zaken dacht Hermanides nog niet na toen hij zich, meer uit zucht naar avontuur dan uit een diep doorvoelde wens om de gewonden bij te gaan staan, in 1870 meldde bij het Nederlandse Rode Kruis. De bestemming werd Versailles. Inderdaad, dat prachtige kasteel dat Zonnekoning Lodewijk XIV had laten bouwen. Daar was voor de Fransen een ruimte vrijgemaakt die als hospitaal kon dienen, maar door het krijgsverloop werd het al snel een Duits hospitaal. De problemen die dat opleverde – de Duitsers bleken er een ietwat andere opvatting over vrijwillige, neutrale hulpverlening op na te houden dan de Nederlandse artsen – laat ik buiten beschouwing. Belangrijker is dat de realiteit van de oorlog vraagtekens ging zetten bij het effect dat het humanitaire Rode-Kruiswerk zou hebben. Teamleider C.W.M. van de Velde schreef bijvoorbeeld in zijn terugblik, *De Nederlandsche*

Ambulance te Versailles, dat veel leden van NRK-ambulances bitter teleurgesteld waren geraakt. 'Vaarwel humaniteit en menschlievende denkbeelden! Ja, oorlog verwoest steden, dorpen, akkers, maar dat niet alleen. Hart en geest evenzeer.

Ruwheid en barbaarschheid verstikken de betere gevoelens; de mensch wordt aan het wilde dier gelijk. Moord, plundering, vernieling kunnen niet op zich zelf blijven, zonder ook het betere van het menschelijk gemoed tevens te dooden en te vernielen. Eene ambulance nogtans heeft te midden van zulk een toestand te leven. Men rekene dus niet op dankbaarheid, op wellevendheid en welwillendheid, dan in gevallen van uitzondering; maar integendeel op ondank, heerschzucht en ruwe bejegening.'

Dat gold al helemaal voor onze hoofdpersoon, wat duidelijk naar voren komt in wat hij aan zijn vrouw schreef op de avond nadat hij zijn min of meer veilige hospitaal had verlaten en met enkele anderen in een ambulance, lees: een kar vol hulpmiddelen, richting slagveld ging waar hij de werkelijkheid van oorlog onder ogen zag. Tot die dag, 19 september 1870, de dag nadat de Duitse militair geneeskundigen het hospitaal hadden overgenomen, kende hij de oorlog alleen uit verhalen en van het enkele dagen opereren van gewonden. Hoe die gewonden gewond waren geraakt, dat wist hij niet; had hij althans nooit gezien en waarschijnlijk ook niet echt bij stilgestaan. Maar dat zou die dag veranderen. 'Als ge wist waar ik heden geweest was', schreef hij aan zijn Johanna, had zij vast en zeker in doodsangst verkeerd 'hoewel ik toch buiten gevaar was'.

In de ochtend had hij het paleis verlaten en was op dringend verzoek van Van de Velde met een wagen meegegaan die dicht bij het slagveld gewonden op moest halen. Het werd een reis

die zijn leven zou veranderen; een reis die naar alle waarschijnlijkheid – wellicht in combinatie met het optreden van de Duitse militair geneeskundigen – in hem de vonk van het preventieve antimilitarisme deed oplaaien en die het curatieve werk van Rode Kruis naar het tweede plan zou verdrijven. Hij had nu het slagveld van nabij gezien. Een onvergetelijke ervaring die hem eindelijk ‘een juisten indruk bij den krijg en het oorlogstooneel’ had gegeven. Hij kon alleen maar hopen dat hij in staat zou zijn om zijn echtgenote goed duidelijk te maken wat hij die dag had gezien, gehoord en onderhouden. Het continue gebulder van de kanonnen, het ‘geweldig geluid – een geratel – dat werd veroorzaakt door de mitrailleurs’. Soms was er een korte pauze, maar daarna ging het ‘des te heviger’ weer voort, alsof, zo schreef hij, ‘men berouw had, de dood eenigen tijd (met) rust te hebben gelaten’. Een Duitse generaal wees hem de plek ‘waar ’s morgens *den bataille* plaats had gehad’. Daar zag Hermanides ‘al het land verkracht, bebloed, stukken vlees hier en daar en een enkele lijder dood, gekwetste paarden’. Een stuk verderop, daar waar het Duitse heir zich op dat moment ophield, zag hij louter ‘stof- en rookwolken’. En wat zij niet konden zien, konden zij horen. Het geluid van de oorlog. Horen en zien verging hun. ‘Daar in de verte klonk kanon en geschut; dáár vecht men [...] en wordt er gemoord. Men hoort er het lijden niet van den arme broeders. ’t Is ijselijk, ’t is ijselijk. Hoe kan het bestaan.’ Hij was blij de slag te hebben aanschouwd, omdat hij nu wist wat oorlog was, maar hij hoopte tevens van ganser harte dat het bij die ene keer zou blijven.

Vrijwillig [...] ga ik er nooit meer naar terug. Ik heb het nu gedaan omdat Mijnheer v.d. Velde het gaarne zag dat ik meeding – en ik ook deze stille begeerte koesterde het gevaar van nabij te zien. Hoewel ik vrijheid van mijn keuze had – wilde ik niet gaarne tehuis blijven. Nu doe ik het niet meer. ’t Is nu niet meer nodig.

Zij stapten uit om eerste hulp te gaan verlenen bij een stal waar gewonden heen waren gebracht. ‘’t Is niet te beschrijven, de indrukken dien ik daar ondervond.’ Op het stro lagen dertig

tot veertig gewonden ‘vol bloed, kermend’. God, Jezus en Maria werden en masse aangeroepen. Zij die dat niet deden waren dood of stervende. Natuurlijk zocht hij ‘de ergsten uit, die hadden ’t eerst hulp nodig’. Maar met regelmaat moest hij vaststellen dat zijn hulp tevergeefs was of slechts een kortstondig uitstel van overlijden zal

Hospitaalsoldaat

hebben betekend. Dat lag niet alleen aan de ernst van de wonden. De hulpverlening was chaotisch; kon niet anders dan chaotisch zijn. Er was tijd noch plaats om goede zorg te geven.

Te veel gewonden. Te weinig artsen. Te weinig verplegers. Dus was hij ook daarom opgelucht ’s avonds weer in het hospitaal te zijn. Daar waren de omstandigheden tenminste zo dat zij medische arbeid mogelijk, en niet onmogelijk maakten.

De Haagse Vredesconferentie van 1907

Hermanides zou tweemaal over zijn ervaringen in Frankrijk publiceren. Een eerste keer kort na terugkeer, waarbij hij zich echter beperkte tot zijn chirurgische werk. Voor de tweede keer moeten we meer dan dertig jaar vooruit spoelen, naar 1907, het jaar voor zijn dood, het jaar ook van de tweede Haagse Vredesconferentie. In de *Geneeskundige Courant voor het Koninkrijk der Nederlanden* schreef hij toen dat dat werk en de oorlogstaferelen die hij daardoor had gezien en waarvan de gevolgen onmogelijk door

de aanwezige medici konden worden verholpen, ‘het beginsel van het antimilitarisme in mij gewekt’ hadden. Dat was vanaf toen alleen maar sterker geworden ‘in den maatschappelijkst mogelijken zin van het woord’. Dit betekende bijvoorbeeld dat hij ervan overtuigd was geraakt dat ‘van alle standen’ juist de medische met alle kracht ‘niet alleen *a posteriori* de ellende van den krijg, maar *a priori*, vóór alle verzachtende actie, dient mede te helpen de oorzaak van zooveel ellende weg te nemen’. Dat, zo vervolgde hij, was ‘de hygiëne van den oorlog. De roode kruisvlag als het moet, de witte vaan der Vredesconferentie, waar het kan. Voorkomen is beter dan genezen.’

Epiloog

In het jaar voordat Hermanides dit artikel schreef, was de Tweede Geneefse Conventie opgesteld. Daarin was de neutraliteit van de Rode-Kruisambulances sterk afgezwakt. Humaniteit en krijgsgewoel raakten meer en meer verstrengeld.

Het medische geweten van de ambulanceartsen mocht de militaire noodzaak niet belemmeren. De ambulances werden ondergeschikt gemaakt aan de militair geneeskundige diensten en die hebben versterking van de krijgsmacht tot doel. Deze incorporatie leidde ertoe dat de van meet af aan aanwezige kritiek dat de vrijwillige hulp van het Rode Kruis de oorlogsduivel juist zou kunnen versterken, vaker gehoord ging worden, zeker toen bleek dat de nationale verenigingen meer en meer uit (oud-)militairen gingen bestaan en zij ook officieel een verlengstuk van de militair geneeskundige diensten werden.

Hermanides’ kritiek uit 1907 is er een voorbeeld van. Die kritiek zou door de Eerste Wereldoorlog verder worden versterkt en in het Interbellum tot uitbarsting komen. Er volgde een openlijke – uiteraard geweldloze – clash tussen vredesweging en Rode Kruis, tussen pacifisme en humanitarisme, waarbij het NRK werd verweten een militaristische wolf in humanitaire schaapskleren te zijn. De gezamenlijkheid van 1901, ook toen al slechts ogenschijnlijk, was geheel verdwenen. Maar dat is weer een ander verhaal. ❄

Artsen die moorden

Leo van Bergen

In het boek *Artsen die moorden. De geplande massamoord op mensen met een psychische stoornis of handicap door Nazi-Duitsland* (Soesterberg:Aspekt, 2025) snijden de orthopedagoog Hans Kröber en orthopedagoog/psycholoog Xavier Moonen (ze zijn dus met tweeën, desondanks staat op p. 52 ‘Ik heb...’) een belangrijk onderwerp aan: hoe is er omgegaan met geestelijk zieke patiënten in de tijd van de Nazi-heerschappij? Daar weten namelijk, zo stellen de auteurs, ‘veel mensen in Nederland’ niets of ‘te weinig’ van, al blijven daarbij helaas definities van ‘veel’ en ‘te weinig’ achterwege. Zelf ken ik niemand die niet behoorlijk op de hoogte is van de medische praktijken in Duitsland 1933-1945, maar dat ligt vast aan mijn (medisch-)historische bubbel.

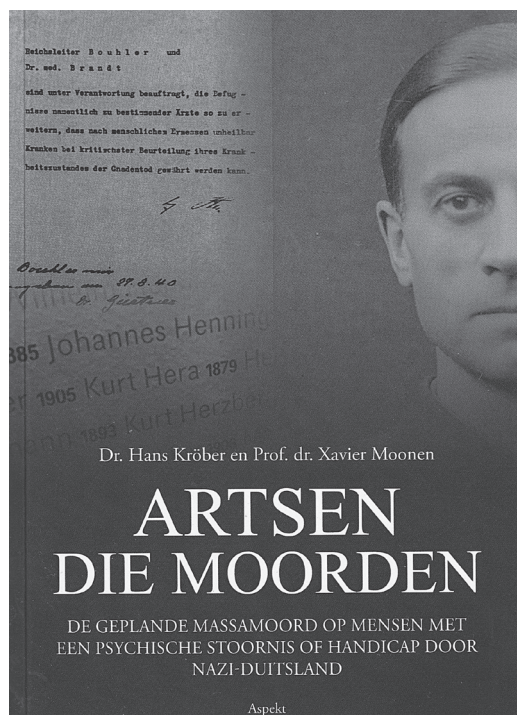
Bij de behandeling van dit thema stellen zij twee acties centraal. De sterilisatie van geesteszieken en andere ‘erfelijk belaste’ en het daaropvolgende ‘euthanasie’-programma T4, genoemd naar Tiergartenstrasse 4 te Berlijn, het adres waar de actie werd gecoördineerd – zoals zij net wat te vaak uitleggen, maar er staan wel meer onnodige herhalingen in het boek. Centraal bij beiden staat een zestal psychiatrische centra – die als ze genoemd worden, iedere keer weer opnieuw, tot vermoeiends aan toe, ‘moordcentrum’ worden genoemd. Het waren: Brandenburg, Bernburg, Hadamar, Grafeneck, Hartheim en Pitna-Sonnenstein. Overigens stellen zij dat die twee acties voorbereidingen waren voor de systematische, met Zyklon-B uitgevoerde Holocaust. Die stelling wordt echter door menig historicus betwist en ligt in ieder geval ingewikkelder dan ‘eerst kwam a en toen kwam b en dus komt b voort uit a’.

Wat de beide auteurs ook heel erg zeker weten is dat het allemaal vies en voos en vreselijk was. Zij laten niets

na om dit de lezer duidelijk te maken. Zoals uit de titel van het boek al kan worden afgeleid, hebben zij de nodige moeite met de ‘verschrikkelijke en valse medisch-ethische uitgangspunten’ van de nazi’s zoals de rassenhygiëne en daaruit voortkomende eugenetische praktijken. Terecht natuurlijk, al had ik wel wat meer willen weten over een vraag als: hoe keken die Duitse medici zelf dan aan tegen, of hoe interpreteerden zij zelf dan de Hippocratische eed

thema inzichtelijk te maken en mensen erover te laten nadenken. Dat denken wordt zo juist in de kiem gesmoord. En dit wordt verder nog bemoeilijkt omdat zij heel veel schrijven over waar en wie en wat, maar juist het waarom er behoorlijk bij inschiet. Terwijl een goed historisch boek juist om het waarom draait; om het begrijpen.

Eén voorbeeld: in 1920 (zij schrijven ook een keer 1922) ziet het boek van jurist Karl Binding en psychiater Alfred Hoche over ‘het vrijgeven van de beëindiging van levensonwaardig leven’ het licht. Schandelijk boek. Oké. Prima. Mag je vinden. Ben ik het ook niet mee oneens. Maar waarom in 1920? Waarom in Duitsland? Waarom door deze twee? De Eerste Wereldoorlog, waarin Hoches zoon sneuvelt, is daar niet los van te zien, maar over die hele oorlog geen woord. Het blijft bij de mededeling en de daaropvolgende veroordeling. Dat zij over de tijd waarin het boek van Hoche en Binding verschijnt, sowieso niet veel weten, blijkt ook daaruit dat zij Otto Dix – tezamen met Käthe Kollwitz en Georg Grosz de grootste, en ook nu

die ook zij hebben moeten afleggen? Maar bovenal: zit de lezer erop te wachten dat hem/haar telkens weer wordt voorgehouden dat iets niet in de haak is? Dat hem/haar telkens wordt voorgehouden dat die medici moordenaars waren? Ik niet in ieder geval. Maar er wordt geen ingreep beschreven, of die ingreep wordt ‘wreed’ genoemd, of beter: ‘gruwelijk wreed’; geen maatregel kan worden vermeld of hij wordt door woorden als ‘verwerpelijk’, ‘verderfelijk’, ‘verschrikkelijk’ voorafgegaan. Mag de lezer niet zijn eigen oordeel vellen zonder dat dit hem/haar wordt opgedrongen? Vrezen de auteurs dat de lezers het allemaal tof zullen vinden wat zij tot zich nemen, als hen niet constant wordt voorgehouden dat het dit allesbehalve was? Dit is des te ergerlijker omdat het de bedoeling van de auteurs zal zijn geweest om de problematiek van dit

nog alom bewonderde sociaal-realistische kunstenaar van het interbellum – een ‘destijds bekende kunstprofessor’ noemen.

Ook de literatuurlijst laat te wensen over. Ik zal niet ieder boek opnoemen dat ontbreekt maar niet had mogen ontbreken, zoals dat van Geoffrey Cocks over de Duitse psychoanalyse in de jaren 1933-1945, al was het maar omdat die tak van de psychiatrie werd geleid door ene Matthias Heinrich Göring, neef van. Maar als Karl Brandt, de hoofdverantwoordelijke voor T4, een prominente plek in het boek krijgt (terecht) en zijn hoofd zelfs op de cover staat, dan had de uitstekende biografie van Ulf Schmidt over hem toch niet mogen ontbreken. Als dat boek ter harte was genomen dan hadden beide auteurs zich bijvoorbeeld het hoofd mogen gaan breken over de

Nobelprijs voor de Vrede

vraag hoe het kan dat deze arts naast Hitler Albert Schweitzer, de man van de bescherming van alle leven, als grote held had en waarom hij kort voor het einde van de oorlog door Hitler persoonlijk ter dood is veroordeeld, een wens die de geallieerden enkele jaren later vervulden? Dan hadden zij zich met andere woorden ook in de daders moeten gaan verdiepen, wat essentieel is voor ‘begrijpen’ (niet te verwarren met ‘begrip hebben voor’). En om te eindigen, in het stukje over de eugenetica in Nederland ontbreekt het belangrijke artikel van Stephen Snelders hierover. Kortom: de literatuurlijst geeft niet de indruk dat er een diepgaande, bibliografische speurtocht aan vooraf is gegaan, maar dat zij is samengesteld uit werken die min of meer toevallig op hun pad zijn gekomen. En dan gebeurt het dat er een bron uit 1927 (!) wordt aangehaald, uit de tijd van de sterilisaties zelf, waarin wordt gezegd dat de sterilisaties in Amerika geen raciale component hadden. Geschiedschrijving is iets anders dan het lezen van wat artikelen en boeken om daarna de opgedane kennis te reproduceren. Het is ook jezelf afvragen waarom een bepaalde schrijver op een bepaald moment iets bepaalds over dat onderwerp heeft geschreven. Geschiedschrijving is met andere woorden een vak, zoals orthopedagogie een vak is.

Afwezigheid van bronnenkritiek leidt tot inhoudelijke fouten. Denemarken bijvoorbeeld kende wel degelijk een sterilisatieprogramma. Het was in de jaren twintig ingevoerd door de sociaaldemocratische partij die met de hopelijk hierdoor te besparen gezondheidszorggelden de welvaartstaat wilde financieren. In de tijd van het schrijven van *Mein Kampf* was Hitler nog géén ‘invloedrijk politicus’. Er was géén vereniging die Het Rode Hakenkruis heette en het – volledig gelijkgeschakelde – Rode Kruis zelf was al lang vóór 1937 onderdeel van de Duitse militair geneeskundige dienst. Net zomin als dat het ‘opmerkelijk’ is dat de Duitse bisschop Von Galen wel tegen de sterilisaties van Duitsers protesteerde maar nooit iets heeft gezegd over de genocide op Joden, is het ook helemaal niet opmerkelijk dat de meeste artsen in de zes psychiatrische centra lid van de NSDAP waren. Ongeveer de helft

Wil Verheggen

Maria Corina Machado is de Nobelprijs voor de Vrede 2025 toegekend.

Op 10 oktober 2025 kondigde het Noorse Nobelcomité aan dat het heeft besloten de Nobelprijs voor de Vrede toe te kennen aan Maria Corina Machado. Zij ontvangt de prijs voor haar onvermoeibare inzet voor de democratische rechten van de bevolking van Venezuela en voor haar strijd voor een rechtvaardige en vreedzame overgang van dictatuur naar democratie.

‘Mevrouw Machado is een belangrijke, verbindende figuur geweest in een politieke oppositie die ooit diep verdeeld was – een oppositie die een gemeenschappelijke basis vond in de eis van vrije verkiezingen en representatief bestuur. Dit is precies wat de kern van democratie vormt: onze gedeelde bereidheid om de principes van volksbestuur te verdedigen, ook al zijn we het oneens. In een tijd waarin de democratie wordt bedreigd, is het belangrijker dan ooit om deze gemeenschappelijke basis te verdedigen’, schrijft het Noors Nobelcomité in het persbericht.

Het Nobelcomité heeft met de toekenning aan Machado het belang willen benadrukken dat het democratie en verbinding belangrijk vindt in een tijd waarin de democratie wordt bedreigd.

Op zich een nobele gedachte van het Nobelcomité, maar het begeeft zich wel op glad ijs. Machado heeft een

van alle Duitse artsen was dat immers, meer dan welke beroepsgroep ook. Voeg daarbij dat Artsen die moorden wordt ontsierd door typfouten, taalfouten, grammaticale fouten, fout gespelde namen, foutieve bronverwijzingen, ontbrekende dan wel foutieve interpunctie, ontbrekende aanhalingstekens,

controversiële kant.

Ze was een bewonderaar van Margaret Thatcher en aanhangster van de neoliberale econoom Friedman. Ze prees de inzet van VS-oorlogsbodems in de Caribische Zee tegen veronderstelde Venezolaanse drugsmokkelroutes. Haar berichten door de jaren heen bevestigden dat ze een bondgenoot van Netanyahu is. Een van de berichten die door haar critici werd bekritiseerd, was dat waarin ze zei: ‘De strijd van Venezuela is de strijd van Israël.’ Ze noemde Israël een ‘echte bondgenoot van de vrijheid’. Machado had zelfs beloofd de Venezolaanse ambassade van Tel Aviv naar Jeruzalem te verplaatsen als ze aan de macht zou komen.

Ze heeft haar prijs opgedragen aan de Venezolaanse bevolking en aan Trump. Die feliciteerde haar niet. Hij was wel blij voor haar, maar zei ook dat het Nobelcomité ‘politiek boven vrede stelde’.

Ongeacht de kritische noot, is het toch een felicitatie aan haar waard. ❄

en het moge duidelijk zijn dat dit boek voordat het op de markt werd gegooit ten eerste een fikse redactie had verdiend en ten tweede een kritische lezing door een historicus met kennis van medische nazizaken had moeten krijgen. Dan was aan dit belangrijke thema meer recht gedaan. ❄

Samenvattingen artikelen in *Medicine, Conflict and Survival* 2025, nrs. 1 en 2

Leo van Bergen

Evaluation of landmine risk education programs: a scoping review

Nazar P. Shabila & A. M. Saleh

Door middel van een scopingonderzoek hebben we ernaar gestreefd de effectiviteit en impact van gezondheidseducatieprogramma's op landmijnen, bekend als voorlichtingsprogramma's voor mijnrisico's, te beoordelen op het verminderen van risicogedrag en verwondingen. Evaluatieve onderzoeken naar mijnrisico-educatie werden geïdentificeerd door te zoeken in elektronische databases en publicatielijsten van relevante humanitaire organisaties.

Bij de evaluatie werden negen relevante evaluatieve onderzoeken naar mijnrisico-educatie geïdentificeerd die acht landen vertegenwoordigen. Deze studies gebruikten verschillende kwantitatieve en/of kwalitatieve methoden, met de nadruk op kennisverandering, risicogedrag en/of verwondingen. Drie studies vergeleken mijnrisico-educatie in gerichte en niet-gerichte groepen. Uit de evaluatie bleek dat voorlichting over mijnrisico's het bewustzijn onder de begunstigde gemeenschappen vergroot, maar het effect op het verminderen van landmijnletsel is nog onbekend. Vanwege de beperkte beschikbaarheid van rigoureuze evaluatieve studies van onderwijsprogramma's voor mijnrisico's, moet er nog steeds solide bewijs zijn van hun effectiviteit. Er zijn beter ontworpen en middelenstudies nodig om hun effect op risicogedrag en verwondingen te beoordelen.

Workplace violence against physicians in Türkiye: the manager-physician perspective

Mehmet Ali Icbay

Geweld op de werkplek tegen artsen

is een belangrijk probleem binnen het Turkse gezondheidszorgsysteem en vereist uitgebreide inzichten om gerichte interventies te informeren. Deze fenomenologische studie onderzoekt de ervaringen van vier manager-artsen, geselecteerd door middel van doelgerichte monitoring op basis van specifieke criteria, zoals minimaal 25 jaar ervaring en huidige manage-

van patiënten en onvoldoende communicatietraining voor artsen. De vier deelnemers merkten op dat preventieve maatregelen, sterkere vakbonden voor artsen en uitgebreide communicatietraining, juridische gevolgen kunnen hebben voor ouders. Ondanks de beperkingen, zoals de kleine steekproefomvang in een gesloten gemeenschap in een relatief kleine stad, draagt

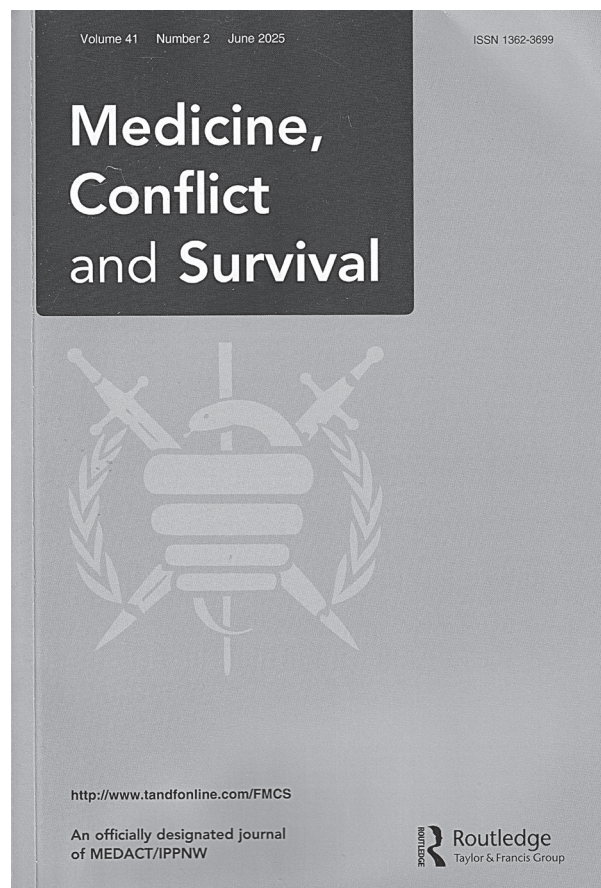
deze studie bij aan theoretische inzichten van geweld op de werkplek door de bevindingen te koppelen aan de bredere context van conflicten in de gezondheidszorg. De uitvoerbare aanbevelingen belichten specifieke strategieën die zorginstellingen en beleidsmakers kunnen implementeren om een veiliger, meer ondersteunende omgeving voor zorgverleners en patiënten te creëren.

The 'Epidemic' of violence against junior doctors in Baghdad: reasons, impact and consequences

Riyadh K. Lafta, Sonja Merten, Ali Al-Mousawi, Jessica Yohana Ramirez

Mendoza, Raghdah Sadeq, Giovanfrancesco Ferrari & Jamal Khudhairi

Geweld tegen gezondheidswerkers in Irak heeft een 'epidemisch' niveau bereikt. Het treft zorgverleners, zorgontvangers en het gezondheidssysteem als geheel. Deze studie is bedoeld om de redenen en impact van geweld tegen jonge artsen in de stad Bagdad te onderzoeken. Een steekproef van 223 junior artsen van 12 algemene en on-

mentrollen, door middel van twee rondes van diepgaande, semigestructureerde interviews. De bevindingen zijn onderverdeeld in manifestaties van geweld, onderliggende factoren en voorgestelde preventieve strategieën. De resultaten geven aan dat geweld op de werkplek zich vaak voordoet als verbaal geweld en fysieke agressie, voornamelijk beïnvloed door overbevolking in ziekenhuizen, het recht

derwijsziekenhuizen in Bagdad, Irak, werd in deze enquête opgenomen. Er is een semigestructureerde vragenlijst aangenomen die informeert over demografische en werkkenmerken en details over gewelddadige aanvallen op de werkplek. Uit de resultaten bleek dat 82% van de deelnemers werd blootgesteld aan of getuige was van geweld op de werkplek. De hoogste prevalentie was onder jonge pas afgestudeerde huisofficieren. De bron was voornamelijk metgezellen/familieleden van de patiënt en werd voornamelijk toegeschreven aan werkoverbelasting en gebrek aan medicijnen en andere medische benodigdheden. Er werd een significant positief verband gevonden tussen blootstelling aan WPV (*workplace violence*) en alle domeinen van de *burn-outscore*. Hoge emotionele uitputting werd gevonden bij 79,1% van degenen die werden blootgesteld aan WPV in vergelijking met 35,1% van degenen die niet waren blootgesteld ($p < 0,001$). Bovendien voldeed 39,1% van de deelnemers aan de criteria voor potentieel risico op PTSS, terwijl 11,2% de symptomen vertoonde van een volledige PTSS-diagnose. Iedereen die invloed en verantwoordelijkheid heeft, moet dringend praktische interventies ondernemen om dit gedrag te beheersen en te verminderen.

Exploring psychosocial adaptation to pregnancy in women with gestational diabetes

Makbule Nar & Cigdem Yucel Ozcirpan

Achtergrond: Gestationele diabetes mellitus (GDM) is een van de meest voorkomende medische complicaties van zwangerschap. Diagnose van GDM, die onverwacht kan zijn, kan ervoor zorgen dat vrouwen negatieve emoties voelen, zoals angst, schuldgevoel, verdriet en verlies van controle, en moeilijkheden ondervinden bij het aanpassen aan de zwangerschap.

Doelstelling: Deze studie was gericht op het onderzoeken van psychosociale aanpassing aan de zwangerschap bij vrouwen met GDM.

Methoden: Deze observationele cross-sectionele studie werd uitgevoerd met vrouwen met GDM en gezonde zwangere vrouwen die zich aanmeldden voor de polikliniek zwangerschap en perinatologie van een universitair ziekenhuis. Groepen werden gematched op basis van leeftijd,

opleidingsniveau en zwangerschapsweek. De *Prenatal Self-Evaluation Questionnaire* (PSEQ) werd gebruikt om gegevens te verzamelen. Eenvoudige lineaire regressie werd uitgevoerd om factoren te bepalen die de psychosociale aanpassing aan de zwangerschap beïnvloedden met behulp van gemiddelde scores van de PSEQ.

Resultaten: aangegeven regressieanalyse, GDM-status ($\beta = -48,8$, $p \leq 0,001$) en rookstatus tijdens de zwangerschap ($\beta = 11,0$, $p = 0,032$) beïnvloedden de totale score van de PSEQ.

Conclusies: verpleegkundigen worden aangemoedigd om een veelzijdig verpleegkundig model te ontwikkelen dat rekening houdt met de fysieke en psychosociale problemen en om zorg te bieden voor het vergroten van de psychosociale aanpassing van vrouwen met GDM aan de zwangerschap.

Moral courage, injury, and leadership in military contexts: lessons from a thematic analysis of conversations among international experts and students (open access!)

Eric Vermetten, Kyle Weiman, Laura-Lee Innes, Jonathan Jin & Suzette Brémault-Phillips

Inleiding: Recente, wereldwijde gebeurtenissen hebben het belang van moreel leiderschap en moed onderstreept. Een reeks gemodereerde gesprekken over moreel leiderschap en dilemma's in tijden van conflict en crisis werd in 2021 gefaciliteerd met voormalig luitenant-generaal Romeo Dallaire, experts op het gebied van militaire en mondiale aangelegenheden, en internationale wetenschappers uit Noord-Amerika, Europa, Australië en het mondiale zuiden, tezamen met studenten uit Nederland en Canada.

Doelstelling: Het verkennen van moreel leiderschap, moed en dilemma's tijdens tegenspoed.

Methoden: In totaal namen 94 deelnemers deel aan een reeks online gesprekken ($n = 8$) en focusgroepen ($n = 3$). Sessies werden geregistreerd, getranscribeerd en thematisch geanalyseerd.

Resultaten: Thematische analyse bracht drie cruciale thema's aan het licht: (1) het vergroten van het bewustzijn van moreel leiderschap, (2) het evolueren naar een nieuwe visie op moreel leiderschap en (3) het

ontwikkelen van training in moreel leiderschap.

Conclusie: Deze resultaten benadrukken belangrijke inzichten die huidige en toekomstige leiders kunnen begeleiden. Als reactie op maatschappelijke diversiteit en mondiale complexiteit moeten traditioneel leiderschap en organisatorische praktijken mogelijk worden heroverwogen. Naast essentiële leiderschapsvaardigheden moeten opkomende leiders worden ondersteund om bekwame, betrokken morele leiders te zijn. Ze kunnen ook profiteren van positieve rolmodelleren en morele leiderschapstraining. ❁

Vrede, wat het is en waarom het kan

Rolien Sasse (PAX)

Hans van Iterson

Vrede: Werk in uitvoering. Bewegen naar vrede. Vechten voor vrede. Kiezen voor vrede. Naar een nieuw klimaat voor vrede. Buurten voor vrede. Wapen je met vrede. Vrede verbindt. Generaties voor vrede. Generatie Vrede staat op. Samen voor vrede.

Dit zijn allemaal thema's van een PAX-Vredesweek geweest. In mijn optiek weinig inspirerende kreten, uitblinkend in vaagheid. Juist daarom sprong het thema van dit jaar er voor mij in positieve zin uit: 'Niets doen is geen optie'. Precies dat! Niks geen rijmelarij over vrede, op naar het Museumplein en het Malieveld! Verwachtingsvol sloeg ik daarom het boekje *Vrede, wat het is en waarom het kan* van PAX-directeur Rolien Sasse open.

Van afschrikking en wapengekletter naar inclusief vredeswerk

De zin waarmee Sasse haar boek afsluit, zou als ondertitel niet hebben misstaan: 'Van afschrikking en wapengekletter naar inclusief vredeswerk. Van angst voor oorlog, naar actie voor vrede!' en 'Waar defensie de laatste verdedigingslinie is, is vredeswerk de voorste linie'. Mooie teksten maar in dit boek kiest Sasse voor een aanpak die overkomt als een lange monoloog zonder pauzes. Je zit erbij en knikt instemmend mee. Er passeert van alles maar door het gebrek aan adempauze en het gebrek aan structuur verlies je al snel het overzicht. Dat is jammer want dat maakt het lezen tot een vluchtige ervaring.

Werkervaringen als eilandjes van rust

Haar werkervaringen vormen eilandjes van rust die het beste blijven hangen. Sasse heeft op verschillende plekken

in Afrika en Azië gewerkt en haar ervaringen in die landen zijn de meest leeswaardige stukken van het boek. Wie ooit in Afrika gewerkt heeft, herkent meteen de voorbeelden die ze beschrijft, de openheid van de lokale bevolking, hoe je met alles rekening moet houden en iedereen erbij moet betrekken als je wilt dat een project slaagt, maar ook de gevaren die kunnen opdoemen. Als onbevangen, blanke vrouw willen tanken in een Zuid-Afrikaans *Township* begin jaren 90, is niet zo'n goed idee. De scene die ze beschrijft zie je zich zo voor je ogen afspelen.

Het zeer succesvolle Non-Proliferatieverdrag?

Opveren doen we ook als het over kernwapens gaat. Niet de expertise van Sasse, want hoe kun je anders het Non-Proliferatieverdrag als een 'zeer succesvol' verdrag bestempelen?! Alleen omdat het NPV voorkomen heeft dat er tot nu toe maar negen kernwapenstaten zijn? 'Het NPV is een mooi voorbeeld van het vermogen van de internationale gemeenschap om geza-

menlijke belangen na te streven en de wereldbevolking te beschermen, juist in tijden van grote onderlinge spanning.' Ik heb dat echt even moeten laten bezinken. Sasse gaat daarna vrolijk verder met het VN-kernwapenverdrag *Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons* (TPNW) zonder zich te realiseren dat dit verdrag ontstaan is uit de grote frustratie over het Non-Proliferatieverdrag waarin de kernwapenstaten hun verplichtingen niet nakomen om nucleair te ontwapenen. De missers en onnauwkeurigheden maken het een pijnlijk stukje om te lezen.

Voorkomen is beter dan genezen. En oorlog is duurder dan vrede.

Naarmate het boek vordert daalt het af naar het individuele niveau. 'Hoe ver reikt jouw solidariteit? Wat ben ik eigenlijk bereid op te geven voor het welzijn van een ander? Hoe ver zou ik daarin gaan?' Het boek biedt in het laatste hoofdstuk, 'Waarom vrede begint bij jou', tal van handvatten hoe te komen tot duurzame vrede, handvatten die vooral bij jezelf in je eigen omgeving beginnen. 'Onderhoud sociale netwerken met burens, familie, werkrelaties. Zij zijn je eerste lijn van weerbaarheid. Doe vrijwilligerswerk, ga naar een buurtborrel, praat met vreemden.' 'Vraag voordat je oordeelt en wees nieuwsgierig en compassievol tegenover "het andere".'

Kortom, verbeter de wereld en begin daar vooral zelf mee. Daarmee is dit boek eigenlijk een grote 'Vredesweek-boodschap'. Ga aan de slag! Voor wie zich daarvoor openstelt is dit boek een bron van inspiratie. 🌱

NUR 740 / W092501

© 2025 Blossom Books en Rolien Sasse

Verslag NVMP-symposium Hoe beïnvloeden democratie, kernwapens en klimaatveran- dering elkaar?

Hans van Iersdon

Zaterdag 22 november was het dan eindelijk zover. Na maanden van zorgvuldige voorbereiding mochten wij een volle zaal verwelkomen voor ons symposium Hoe beïnvloeden democratie, kernwapens en klimaatverandering elkaar? NVMP's nieuwste bestuurslid Jona Walk vervulde de rol van dagvoorzitter en deed dat met verve. Na haar welkom en introductie van de sprekers was Martijntje Smits degene die de spits mocht afbijten.

Martijntje Smits: Kernwapens en het democratisch tekort

Martijntje Smits is techniekfilosoof en ingenieur en werkt als onderzoeker en docent aan uiteenlopende universiteiten en instituten. Martijntje wil zich niet focussen op kernwapens als moreel vraagstuk maar als politiek vraagstuk.

Wij kunnen natuurlijk een atoombom afwijzen op morele gronden maar de vraag is wat kunnen we daar binnen een democratie mee?

Het 'democratisch tekort' is een begrip dat hier veel bij gebruikt wordt. Democratisch tekort wordt gedefinieerd als: 'wanneer democratische instellingen (zoals parlement) tekortschieten bij de vervulling van wat ze verondersteld worden te doen voor de beginselen van de democratie'. Belangrijk is om dan aan te geven wat we onder die democratische beginselen verstaan:

- Fundamentele politieke rechten van burgers moeten gegarandeerd worden (vrijheid van meningsuiting, vrijheid van vergadering, vrijheid van demonstratie).
- Besluitvorming en informatie moeten transparant en toegankelijk zijn.

Martijntje Smits

- Burgers hebben het recht op controle over besluitvormingsproces via politieke vertegenwoordigers.
- Aan democratische besluitvorming gaat meningsvorming vooraf. De voorwaarden voor een democratische, deliberatieve cultuur moeten daarbij worden bevorderd. Belangrijke pijlers daarvoor zijn: onafhankelijke journalistiek, wetenschap, kunst, onderwijs, vrij debat. Die pijlers hebben heel veel onderhoud nodig.

Als het gaat over democratisch tekort met betrekking tot kernwapens wordt vaak het gebrek aan transparantie benadrukt. Er zijn Amerikaanse kernraketten in Volkel gestationeerd maar

daarover bestaat geen enkele transparantie. Het is een 'publiek geheim'. Bovendien heeft Nederland geen enkele zeggenschap of en hoe die kernwapens worden gebruikt. Alleen de VS, in casu de Amerikaanse president, kan daarover besluiten nemen.

Onthutsend is wat er in het VOLT-verkiezingsprogramma 2025 staat:

'Op termijn komt er een eigen Europese nucleaire afschrikking onder democratische controle. Deze bestaat uit langeafstandsraketten, drones en anticybersystemen om goed te kunnen reageren bij dreiging.'

Ik had gehoopt dat in die tweede zin wat over die democratische controle gezegd zou worden, maar nee, dat blijft heel vaag. Kan dat überhaupt? Eigenlijk is dat de pointe van mijn verhaal, is zoiets wel mogelijk? Europa immers is een economische en geen politieke orde. Het is geen wetgevende macht, Europa is volstrekt geen democratie maar meer een technocratie. Europese kernwapens bij afwezigheid van een democratische orde zijn onmogelijk.

Vervolg op pagina 30

Jona Walk, Angelika Claußen, Martijntje Smits en Sterre van Buuren

Eén van mijn favoriete techniekfilosofen is Langdon Winner. Hij betoogt dat alle technologieën in zekere zin politiek hebben. Winner zegt: 'De politieke impact van technologie staat in flagrant contrast tot democratische waarden'. Technieken kun je op een schaal leggen waar je meer of minder zeggenschap over kunt hebben. Kernwapens zijn bij uitstek een techniek waar je geen enkele zeggenschap over hebt. Een reden temeer om het publieke debat hierover te reanimeren. De kernbom is bij uitstek instrument van vernietiging. Dit vereist: geavanceerde technologische infrastructuur, gecentraliseerde staatsmacht, geheimhouding en uitsluiting publiek, beslissingen over gebruik door kleine elite (politiek/militair); ontnemt individuen alle zeggenschap.

Sterre van Buuren: De democratische kosten van kernwapens

Sterre van Buuren is doctoraal onderzoeker, *University of Glasgow* en *Affiliate researcher, Sciences Po*. Haar centrale vraag is: Wie heeft er macht over kernwapenbeslissingen in een democratie, waarom hebben ze die macht en is dat nodig of kan het ook anders? Ofwel: hoe (on)democratisch zijn kernwapens?

Sterre van Buuren

De macht over kernwapenbeslissingen ligt bij een heel klein groepje. Over de ultieme beslissing – het overgaan tot een kernoorlog – gaat zelfs maar één persoon: de premier of president van het betreffende land. Die beslist wanneer er hoeveel kernwapens tegen welke doelen zullen worden gebruikt. Niemand anders hoeft geïnformeerd te worden of toe te zeggen. Dat geldt niet alleen in oorlogstijd en is dus geen noodverordening.

Andere keuzes over de bom – zoals postuur, beleid, aankopen – liggen ook maar bij een klein groepje. In alle landen worden slechts enkele technocraten betrokken in de formulering van kernwapenbeleid. Het toezicht op dat kleine groepje wordt ook nog eens enorm ingeperkt. Parlement en maatschappij hebben amper informatie, waardoor ze geen geïnformeerde keuzes kunnen maken. Kosten, risico's, huidig beleid, historische fouten et cetera worden verborgen. Kernwapenbeleid is het geheimste soort overheidsactiviteit, en valt in de VS bijvoorbeeld zelfs onder een speciale categorie: *Restricted Data*. Alle informatie over kernwapentechnologie – zelfs als deze niet van overheidsorigine is – is per definitie geheim. Informatie blijft ook nog eens heel lang geheim; zo'n dertig jaar in de VS en het VK, en tot in eeuwigheid in Frankrijk. Dit betekent dus dat de managers van het kernwapenarsenaal overal mee weg kunnen komen. Als ze fouten maken, kunnen die decennialang worden verborgen. Het heeft tientallen jaren geduurd voordat historici zich een beeld konden vormen van de daadwerkelijke risico's van de Cubacrisis. We weten pas welke fouten ze maken als het te laat is. En mocht het ooit zover komen, dan zal er geen democratie meer zijn om ze in te vervolgen.

In Nederland is het niet beter geregeld. Ondanks dat we zelf geen kernwapens hebben, maken we iedere dag keuzes over kernwapens. Immers we hebben op vliegbasis Volkel nog steeds een stuk of vijftien Amerikaanse kernwapens liggen. In het geval van een NAVO-kernoorlog zullen Nederlandse piloten in Nederlandse vliegtuigen in naam van Volk en Vaderland honderdduizenden burgerslachtoffers veroorzaken. Hierover hebben wij weinig tot niks te zeggen. De plaatsing van de kernwapens zelf, begin jaren 60, was geheim zonder dat de Kamer daarover kon beslissen. Het is zelfs momenteel nog een 'technisch geheim' dat deze kernwapens op Volkel liggen. Bekend is dat Nederland een 'atoomtaak' heeft binnen de NAVO maar niet dat er hier daadwerkelijk kernwapens liggen. Maar daarom kunnen we het er ook niet over hebben hoe veilig die opslag is en welke risico's er zijn. De gemeente Maashorst, waaronder Volkel

valt, kan geen rampenplan opstellen voor mogelijke nucleaire risico's. Besluitvorming over deze kernwapens gaat via de *Nuclear planning group* van de NAVO, niet via ons parlement. En als samenleving hebben we er sowieso nooit een debat over kunnen voeren. Dat is een vrij bizarre situatie voor een democratie. En zelfs als we er een discussie over zouden voeren dan zou dat nog geen invloed kunnen hebben op een beleidsverandering.

Kernwapens zijn 'vreemde wapens'

Kernwapens zijn eigenlijk niet bedoeld om gebruikt te worden. Althans het heeft geen zin om ze te gebruiken. We hebben het er altijd over dat de Amerikaanse kernwapens die hier liggen ons beschermen. Maar die wapens kunnen ons helemaal niet beschermen tegen, bijvoorbeeld, een Russische aanval. Als Rusland een kernwapen op Amsterdam afvuurt dan houden de bommen op Volkel dat niet tegen. Je kunt die kernraketten niet met een ander kernwapen uit de lucht schieten. De belofte is dus niet bescherming, de belofte is 'wraak'. Daarom is de term 'nucleaire paraplu' ook slecht gekozen. Een paraplu is tegen de regen, maar wat we nu hebben is een nucleair waterpistooltje waarmee we tegen de wolken kunnen schieten als het regent...

Ze zijn dus voor de afschrikking om een ander te overtuigen dat we bereid zijn een verschrikkelijk antwoord te geven op serieuze aanvallen. Maar dat is uiteindelijk een soort suïcidepact. Het is heel moeilijk om een dreigement hard te maken als het fundamenteel irrationeel is om het uit te voeren. Dat is de tegenstrijdigheid met de democratie: een beleid dat de vijand voorliegt, moet per definitie ook het eigen volk voorliegen. Je kunt niet transparant zeggen 'ik moet wel het dreigement maken, maar ik kan het eigenlijk niet uitvoeren', want dan werkt je dreigement niet.

Waar is afschrikking goed voor?

Daarnaast moeten we ons afvragen of de risico's die we nemen wel de moeite waard zijn. Als nucleaire afschrikking zou voorkomen dat er ooit oorlog uitbreekt zouden grote offers toch veel waarde kunnen hebben.

Hoewel nucleaire afschrikking wel iets van een effect zal hebben, moeten we heel goed in gedachten houden dat het geen garantie voor veiligheid is. Een kernwapen houdt niet automatisch de oorlog tegen. Op statistisch niveau zien we geen overtuigend bewijs voor of tegen de stelling dat kernwapenlanden minder vaak betrokken zijn in oorlogen dan niet-kernwapenlanden. De geschiedenis laat dat ook zien.

De illusie van de 'nucleaire paraplu'

Als Rusland Litouwen binnenvalt zou de NAVO in principe kernwapens moeten willen gebruiken tegen Moskou. Maar die beslissing ligt uiteindelijk bij de VS en het VK, en indirect bij Frankrijk. De leiders van die landen weten dat, als ze een kernoorlog beginnen, ze hun eigen land blootstellen aan complete ravage. De Amerikanen zullen nooit Denver voor Den Haag opofferen en de Fransen Rouen niet voor Rotterdam. De Fransen beschermen hun eigen overzeese grondgebieden niet eens per se en hebben een doctrine die lijnrecht tegenover *nuclear sharing* staat. Het geloofwaardigheidsprobleem van een Franse 'paraplu' wordt niet zomaar opgelost door meer bommen te bouwen. We zijn qua geloofwaardigheid beter af met een conventionele verdediging. Kortom: We weten niet of en wanneer het inperken van de democratie een poging tot afschrikking succesvoller maakt. We weten wel dat de afschrikking die hij oplevert niet altijd effectief is. Voor Nederland specifiek is hij zelfs waarschijnlijk zinloos. En dan zijn we nog niet eens bij de extra risico's. Bijvoorbeeld dat Volkel in Noord-Brabant een prioriteitsdoelwit

De illusie van de "nucleaire paraplu"

- Wapens op Volkel geen effectieve afschrikking
- VS/VK zouden eigen land niet vernietigen om ander te beschermen
 - Franse "paraplu" kent hetzelfde probleem
- Conventioneel bondgenootschap is een geloofwaardiger verdediging

wordt voor de Russische legermacht in geval van oorlog. Topprioriteit van Russische plannen is namelijk het uitschakelen van de nucleaire capaciteiten van de NAVO. Het zorgt tevens voor een gebrek aan democratische grip op onze belastingcenten. De atoomtaak is niet goedkoop. Op Volkel is er 1 squadron F35-A DCAs. De totaalprijs voor de 15 vliegtuigen met een atoomtaak is 970 miljoen plus de kosten voor onderhoud en de daadwerkelijke vlieggkosten.

Klimaatverandering als kernwapenprobleem

Doordat we vastzitten in een rigide manier van nadenken over kernwapens – die deels voortkomt uit de uitzondering van kernwapenbeleid van normale processen – zijn we (in NL, in de NAVO, de VS) slecht voorbereid op deze mogelijke interacties. In geen enkel strategisch document uit de kernwapenstaten sinds 1990 wordt er een link geformuleerd tussen kernwapenrisico's en klimaatrisico's. Nu

zijn we sowieso slecht in het serieus nemen van klimaatverandering en het nadenken over de implicaties voor ons militaire handelen. Maar die problemen worden uitvergroot bij kernwapens. Waar er bijvoorbeeld onderzoek bestaat naar de klimaatrisico's van normale bases, worden kernwapens daarin niet meegenomen, omdat dat een geheimere, aparte tak van sport is. Ook de wetenschap neemt die banden niet serieus. Kernwapenrisico's – zowel bij ongelukken als door oorlog – worden erger door klimaatverandering, maar ook vice versa.

Angelika Claussen: Global Priorities: Prevention of nuclear war, Disarmament for climate justice

Dr. Angelika Claussen is voorzitter van de Duitse IPPNW en IPPNW Duo-Vice President Europe

Klimaatrampen en de nucleaire wapenwedloop vormen niet alleen twee existentiële bedreigingen voor de hele planeet, ze versterken elkaar ook. Rook van brandende steden, door een nucleaire oorlog waarbij twee procent van het wereldwijde arsenaal betrokken is, zou de temperaturen wereldwijd plotseling doen dalen tot ijsstijdniveaus, de landbouw decimeren, de voedselketens in de oceanen verstoren en meer dan twee miljard mensen laten verhongeren. Een nucleaire hongersnood. Wereldwijde samenwerking is daarom dringend nodig om beide bedreigingen tegelijkertijd aan te pakken. Want een duurzame beleidsontwikkeling moet de planetaire grenzen respecteren. Bovendien zijn militaire activiteiten grote en ongecontroleerde

Conclusie

- Kernwapens worden ondemocratisch bestuurd
- Matige nutsfunctie:
 - Het is niet duidelijk dat minder democratie de afschrikking verbeterd
 - En de nucleaire afschrikking is geen goede garantie voor onze veiligheid
- Hoge kosten:
 - Verlies democratische controle over belangrijke keuzes: gebruik, risico's, belastinggeld
 - Creëert risico's ongelukken, vooral m.b.t. klimaatverandering

uitstoters van broeikasgassen, die klimaatverandering versnellen. Groeien de conflicten en nucleaire dreigingen ondermijnen de internationale samenwerking die nodig is om de klimaatcrisis aan te pakken. Een verhoogd risico op oorlog, dat leidt tot nucleaire escalatie, is het grootste gevaar van de klimaatcrisis.

Angelika Claußen

Wat zijn de redenen voor het gebrek aan wil om de klimaatcrisis te beteugelen, ondanks jaarlijkse klimaatconferenties?

Hoewel voormalig secretaris-generaal van de NAVO Jens Stoltenberg beweerde dat hij ernaar streeft de uitstoot van broeikasgassen door burgers en militairen tegen 2030 met minstens 45% te verminderen en in 2050 koolstofneutraal te zijn, is het een feit dat de wereldwijde legers zware uitstoters van broeikasgassen zijn. Ze dragen 5,5% bij aan de wereldwijde uitstoot – meer dan de burgerluchtvaart. De klimaatkosten van oorlog en militarisering zijn enorm: slechts drie jaar oorlog in Oekraïne stootten 230 miljoen ton koolstofdioxide uit, decimeerde tegelijkertijd de gezondheidszorg en maakte miljoenen mensen dakloos. Het belasten van militaire uitstoters is een voorgestelde oplossing voor een aanzienlijke, niet-aangepakte bron van broeikasgasemissies. Dit zou betekenen dat regeringen deze activiteiten nauwkeurig moeten rapporteren aan de UNFCCC. De overheid verzet zich tot nu toe tegen een dergelijke beleidswijziging en het belasten van militaire bronnen lijkt een taboeonderwerp.

Risico van nucleaire escalatie in de oorlog in Oekraïne en de mythe van afschrikking

IPPNW stelt dat de afschrikking doctrine inherent agressief is. Het

vereist dat we te allen tijde klaar zijn om kernwapens te gebruiken als een naderende aanval wordt gedetecteerd en deze massale, willekeurige schade zal toebrengen aan miljoenen mensen. Het is een feit dat het gebruik van nucleaire wapens in strijd is met het internationaal recht.

Als er ook maar één kernwapen zou worden gebruikt, zou de vernietigende kracht ervan catastrofaal zijn. We kennen de gevolgen niet alleen van Hiroshima en Nagasaki, maar ook van meer dan tweeduizend kernwapenproeven. Zelfs de vijf kernmachten in de VN-Veiligheidsraad erkennen dat *‘a nuclear war cannot be won and must therefore never be fought.’*

IPPNW beveelt aan:

- Verlenging van het *New Start Agreement*. President Poetin heeft onlangs de verlenging voorgesteld en president Trump reageerde positief.
- Er worden nog 2.100 kernkoppen in hoge staat van paraatheid, *hair-trigger alert*, gehouden op ballistische raketten. Rusland en de Verenigde Staten zouden ze gelijktijdig uit deze alarmstatus kunnen halen. Een dergelijke wapenbeheersing, eenmaal onderhandeld en aangenomen, zou vertrouwen wekken en stabiliteit voor Europa creëren.
- Wapens voor de middellange afstand: Bondskanselier Merz zou ook de geplande plaatsing van Amerikaanse wapens voor de middellange afstand in Duitsland ter sprake kunnen brengen en kunnen oproepen tot hervatting van

de wapenbeheersing voor wapens voor de middellange afstand door Rusland en de VS.

Workshops

Vervolgens werd er in drie *workshops* verder gediscussieerd met de sprekers. De uitkomsten daarvan waren dat er echt een paradigmaverschuiving nodig is waarbij we verbinding zoeken tussen verschillende volken en nadenken wat wij als burgers kunnen doen om het heft in eigen handen te nemen. Het publieke debat is erg belangrijk, wat doet de toenemende militarisering met ons mensen. Zoek de media op en leg contact met de politiek. Kortom neem het heft in eigen hand.

Uitreiking Verdoornprijs

Aan het einde van het symposium werd door Herman Spanjaard, voorzitter van de Stichting Studiefonds Medische Polemologie (SSMP), de Verdoornprijs uitgereikt aan Angelika Claußen, MD PhD *Duo Regional Vice President Europe of the International Physicians for the Prevention of Nuclear War (IPPNW)*, *in honor of her long-term dedication to the medical aspects of nuclear war, including health, humanitarian, societal and environmental consequences, and their scientific basis.* 🇳🇱

Het volledige verslag van het NVMP-symposium, inclusief de Powerpoint presentaties vindt u op onze website: <https://www.nvmp.org/verslag-nvmp-symposium-22-11-2025/>

